

III RIIGIKOGU

5. istungjärk. Protokoll nr. 136 (19).

1928.

III Riigikogu koosolek 21. märtsil 1928
kell 17.

Kokku on tulnud 90 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Tõnisson**, sõjaminister **N. Reek**, teedeminister **A. Kerem**, rahaminister **A. Teetsov**, töö-koolekandeminister **K. Soonberg**, siseminister **J. Hünerson**, haridusminister **A. Mõttus**, kaubandus-tööstusminister **J. Holberg**, põllutöominister **O. Köster**, kohtuminister **T. Kalbus**.

Päevakord:

1. Sõjaväeosade ja -asutuste alla võetud ruumide üüriseaduse muutmise seadus — III lugemisel.

2. 1928./29. aasta eelarve arvel enne selle eelarve maksmahakkamist lepingute sõlmimise seadus — III lugemisel.

3. Riigiteenijate ametisõitude tasuseaduse muutmise seadus — III lugemisel.

4. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **K. Einbund**.

Sekretäri kohal abisekretär **J. Piiskar**.

Koosolek algab kell 17.20 min.

Juhataja **K. Einbund**: Avan Riigikogu koosoleku.

Omaavalitsuse komisjoni aruandja rkl. Soots'i puudumisel jääb vahele „Sõjaväeosade ja -asutuste alla võetud ruumide üüriseaduse muutmise seadus — III lugemisel.“

1. 1928./29. aasta eelarve arvel enne selle eelarve maksmahakkamist lepingute sõlmimise seadus — III lugemisel. (Tekst III Rk. 5. istungj. pr.pr. lisades, vaata sisukord.)

Rahaasjanduse komisjoni aruandja **J. Loosalu**.

Seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1—3 võetakse nähtava enamusega muutmata vastu.

§ 4 lükatakse tagasi nähtava enamusega.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on seaduseelnõu lõ-

puhääletamisel vastu võetud.

Riigikogu asub vahelejäanud päevakorrapunkti arutamisele.

2. Sõjaväeosade ja -asutuste alla võetud ruumide üüriseaduse muutmise seadus — III lugemisel. (Tekst III Rk. 5. istungj. pr.pr. lisades, vaata sisukord.)

Omaavalitsuse komisjoni aruandja rkl. Soots'i puudumisel täidab aruandja ülesandeid komisjoni esimees rkl. Liigand.

Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu osade viisi ja lõpuhääletamisel.

3. Riigiteenijate ametisõitude tasuseaduse muutmise seadus — III lugemisel. (Tekst III Rk. 5. istungj. pr.pr. lisades, vaata sisukord.)

Juhataja **K. Einbund**: Rahaasjanduse komisjoni aruandja rkl. Sule puudumisel täidab aruandja ülesandeid komisjoni abiesimees rkl. Lehtman.

Seaduseelnõu võetakse nähtava enamusega muutmata vastu III lugemisel ja lõpuhääletamisel.

4. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel.

Eelarve-komisjoni aruandja **J. Laidoner**.

M. Martna (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma kuulasin eile õhtul huviga rkl. Pätsi kõnet. Ta kõne esimese poole

kohta ütleksin ma, et kui niisugune juriidiline kaalutlemine oleks komisjoni aset leidnud, kus „Seevaldi“ asja arutati, siis oleks otsus ehk teisiti välja kukkunud.

Mis puutub meie komisjonide töösse, siis oleks soovitatav, et head juristid oma teadmistega kõigis komisjonides kaastegevad võiksid olla, see oleks meie seaduseandlusele kasuks. Ma puudutan aga teisi küsimusi, mis härra Päts eile esile tõstis. Need seisavad eelarvega tihedas ühenduses. Mida ma eriliste mõtete avalduse alla võtta tahan, on härra Pätsi majanduse ja kultuurpoliitika sihtjooned. Selle osaga ei või ma päri olla, olgugi et ka seal mõnda tõsist on. Juba see on õige tähelepanemiseväärne ja peaks seaduseandlikku kogu ja riigi valitsusevõimu kaaluma panema — see on akadeemilise proletariaadi ähvardav kasvamine. Aga see abinõu või viis, kuidas härra Päts

seda arvab lahendada võivad, see minu arvates küsimust lahendusele ei või viia. Mina juba vahelhüüdes tähendasin, et need inimesed, kes niisuguste korralduste või kitsendavate abinõude tõttu ülikooli ukse taha peaksid jääma, vaatamata selle peale, et nende isiklik tahtmine, nende isiklik püüd loomulikult edeneda ei või, vaid astutakse takistusi tehes teele ette, vaatamata sellele peavad need inimesed ometi kuskile jääma! Kuhu nad siis peavad jääma? Kui vaatame, et Eestis on rahvaarvuga võrreldes väga suur protsent noori inimesi, kes ülikooli lähevad, siis on see üks nähtus, mille juures tõepoolest põhjusi otsima ja neid leida püüdma peaks, sest midagi ei sünni ju ilma põhjuseta. Meil on hakatud, ja mitte ainult meil üksi, vaid ka mujal, ülikoolis õppimise peale vaatama, kui elukutsetöö või teatava käsitöö, rutiini, õppimise peale. Üks osa on muidugi huvitatud teadusest ja läheb teaduse õppimise peale üle, aga suur osa õpib ülikoolis oma elukutset.

Mispärast läheb meil siis nii väga suur protsent oma elukutse õppimise pärast ülikooli? Meil sellekohast statistikat ei ole ja ei ole ka sügavamaid kaalutlusi kirjanduses selle kohta avaldatud, aga loomulikult peame arva- ma, et neil noortel inimestel selleks teatav põhjus on. Oma võrdlemisi pika emigratsiooni ajal olen mina ka teistes maades seda nähtust silmas pidanud, ja näiteks Saksamaal, Shveitsis ja ka Soomes, kus kauemat aega viibisin, ei olnud näha, et seal neist ringkondadest nii palju noori inimesi oleks läinud ülikooli, nagu enne revolutsiooni Venemaal ja enne ning pärast revolutsiooni ka meil Eestis.

Minu arvates leidub see põhjus rasketes elutingimustes. Kui ma näiteks Saksamaal või Shveitsis talupoegade, käsitöölise ja kaupmeeste käest küsisin, miks nad oma poegi ülikooli ei saada, vaatasid nad imestades mulle otsa ja leidsid, et see on täitsa üleaurune küsimine. Talupojad Saksamaal saavad oma pojad põllutöökooli ja käsitöölised lasevad õppida mingil käsitöö alal, ja Leipzigis elasin ma ühe inseneri juures, kes kõik oma kolm poega käsitööd õppida laskis. Asjalugu on see, et meil teistel aladel raske on ülalpidamist teenida! Kui oletada, et neist neljast—kuni viiestruhandest inimesest pooled ülikooli ei lähe, see on—2.500 inimest peaksid mingisugusel teisel alal tegevust ja tööd otsima. Kuid missugused alad on meil teada, kus inimesi vähe on? Ma oleksin härra Pätsile ja ka teistele väga tänulik, kui keegi mingisugust ala niisugusena nimetada võiks! Mina ei tea küll mingisugust ala. Juba eile juhiti selle peale tähelepanu, et meil habeme- ja juukse-

lõikajaid väga palju on. See on tõepoolest õige. Juukselõikajate töö on viimasel ajal küll vähe rohkenerunud, võib olla selle tõttu, et ka naisterahvad nüüd oma päid pügada lasevad, aga see ei ole siiski nõnda suurenenud, kui selle töö tegijate arv. See mõistatus laheneb otsekohe, kui järele kuulame, kuidas teenistusevõimalustega lugu on. Alles hiljuti kuulsin, et akadeemilise haridusega mees asutanud juukselõikuse äri ja sinna juurde ka riidepressimise äri, ja tal minevat üsna hästi. (J. Laidoner, põl: Mis tarvis ta enne siis kulutas oma ja riigi raha?) Jah, härra kindral, saksakeeles on ütetus, et raekojust tulles on inimene targem kui sinna minnes! See noormees oli ülikooli lõpetades sedavõrt tark ja sai aru, et ta omale ülikoolist toodud teadmistega leiba teenida ei saa, ja asutas äri. Võib olla, oli ta äriiline suurvaim. Üldiselt ei või aga öelda, et üks või teine inimene võiks seda igal ajal teha, ja ei saa öelda, et need 2.500 inimest ükskõik mis alal tööd võiksid leida. Mis puutub põllumajandusse, siis on siin ometi härra Kõstner „Eesti majanduses“ nr. 11 — 1926. a. võrdlemisi põhjalikult näidanud, et meil põllumajanduses vähe inimesi ei ole, vaid neid on siin liiga palju! Härra Kõstner toob võrdluseks Taanima ja näitab, et Taanimaal seesama maaosa, mis meil, ära haritakse 2,5 korda vähema inimeste jõuga, ja põld kannab sellejuures rohkem vilja. Kui lugu nii on, siis on arusaadav, et meil maal inimeste puudust ei ole, vaid neid on üleliiga. Ma juhin tähelepanu sellele, et ma hiljuti lugesin kindral Soots'i üht kirjeldust, vististi „Kajast“, kus selle peale tähendatud oli, et meil 80.000, õieti ligi 100.000 põllumajanduslikku üksust on, kus maad selleks liiga vähe, et inimesed, kes maid peavad, oma perekonna tööjõudu täielt ära kasutada saaksid. Täheleb, seal on liiga palju tööjõudu, liiga palju inimesi. Kui aga nüüd öeldakse, et maale ikka veel rohkem inimesi mahuks, siis ei ole see põhjendatud. Ja kui ma eile vahelhüüdes härra Pätsi tähelepanu sellele juhtida püüdsin ja küsisin, miks siis härra Päts valitsuse eesotsas olles selleks samme ei astunud, et maa inimeste kätte läheks, siis pandi mulle seda pahaks ka härra Anderkopp'i poolt. Ma arvan, et mul täielik õigus on seda küsida, sest kui härra Päts tähendas, et meie põllumajandust võiks nii korraldada, et sinna rohkem inimesi mahuks, ja et inimesi linnadesse tungib üleliiga, siis on mul täielik õigus härra Pätsi käest küsida, kuidas ta mõtleb, et see läbiviidav oleks! Ja kui härra Päts nelja aasta eest valitsuses olles nüüd nende vaadete peal seista ei tarvitse, kui tol ajal, siis ei ole mul midagi selle vastu, kui

härta Päts oma seisukoha on muutnud. Härta Päts on aga ikka Riigikogus olnud ja tegutseb siin, siin oleks tal ka eile võimalus olnud teid näidata, aga neid teid ei ole ta näidanud. Kui öeldakse, jäägu inimesed maale, siis näidatagu ometi, mis nad maal peavad tegema! (K. Päts, põl: Aga mis ta siis linnas peab tegema?) Kui linnas midagi tegemist ei ole, ja ka maal midagi teha ei ole, — kas võib öelda, et see on loogiline ja tõsine vastus minu küsimisele? (Vahelhüüe K. Pätsi, põl poolt.) Ma tulen ka selle juurde, mis tähendab — üles harida! Meil öeldakse, et meil on maad küllalt, ja härta Päts on seda mitu korda rõhutanud — ka väljarändamise küsimuse puhul: inimesed rändavad välja, aga kui nad raha, mis nad kulutavad väljarändamise peale, ja vaeva, mis nad seal näevad, siin tööle rakendavad, siis käiks nende käsi siin paremini, ja põllumajandus areneks. Aga siis peaks meie maa agraarseadlus — Agrarverfassung — teistsugune olema! Praeguse korra juures ei ole see võimalik. Maasoojija peab maad kellegi käest ostma, sest kogu maa on ju kellegi omandus? Ja see ei ole ainuke raskus. Kui me näiteks enne revolutsiooni, enne maareformi ütlesime, et meil on maad küll, aga inimesed ei saa maad harimiseks kätte. Ma olen ka hiljem niihästi, asunikudega, kui ka vanade põllumeestega rääkinud, igaüks ütleb, et meil on jõude maid, mis kõlbaksid üles harida. Ja kui meie küsime, mispärast siis neid ei harita? Mina arvan, et teil kõigil peaks selle peale vastus teada olema! Ei harita sellepärast, et omanik, kelle oma see maa on, ei suuda või ei taha seda harida, ja keegi teine ei pääse sinna juurde. Mina tean näiteks Mihkli kihelkonnas lepasaluseid maid, lapseast saadik olen ma näinud käevarre jämedust põõsalepametsa, ja vist aastasadu on lepalhed sinna maha langenud ja huumuseks kõdunenud, nii et siit hea põllumaa saaks. Aga seda maad ei harita üles! Küsime — mispärast? Üks põhjus on see, et neil, kelle see maa on, kas ei ole jõudu või ei ole vajadust seda teha, ja teised, kes seda teha tahaksid, ei pääse maa juurde. Ja kui nad ka pääseksid, siis puudub neil ikkagi raha, et lepinkit üles juurida. Tähendab: maaolemine üksi veel ei avita.

Härta Päts juhtis siin tähelepanu sellele, et Saksamaal on soomaid üles haritud ja seal antakse soosunikkuudele nõnda- ja nõndapalju maad. Aga ka Saksamaal öeldakse — ma olen seda lugenud „Agronoomiast“ — et seal lood nii on, et ka seal kultiveeritud soomaa ennast ära ei tasu, vaid riik peab neid asunikke toetama ja juurde maksma. Siin artiklis juhitakse tähelepanu sellele, et soomaa kultiveerimine

maksta Saksamaal nüüd 78 tuhat marka hektaari pealt, varemalt on see koguni 180.000 maksnud. Ja see on Saksamaa oludes, kus kultiveerimistöo mehaaniliste abinõude varal kahtlemata odavam on kui meil. (J. Laidoner, põl: Meil on odavam.) Meil maksab see töö selle ajakirja „Agronoomia“ järgi 50 ja 60 tuhat Eesti marka. Kui teie nüüd võtate, et määratakse asunikule 10 hektaari maad, seda on küll Eesti oludes vähe, aga ka see on 10 korda 50 tuhat marka, ja siis ei oleks seal veel ühki hoonet, teed, kaevu ega aeda. Hooned maksavad asunikkuude juures 250 — 300 tuhat marka, nagu igalühel teada. (J. Laidoner, põl: See on kõige vähem.) Maareform on meil värskest seljataga, me teame väga hästi, kui suuri kulusid riik selle teostamisel kandma on pidanud. Pealegi ei olnud vaja maad, mis asunikud said, sel kombel 50 tuhande marga eest hektaar adraaluseks teha, vaid see oli juba enne adraalune, mida kohe harida võis. Aiad ja teed, kohati olid ka hooned olemas. Siiski pidi riigikassa sellejuures suuri summasid kulutama. Soid ja rabu kultiveerida ja uutele asunikkuudele kättesaadavaks teha maksab igatahes summasid, milliseid kuskilt ei ole võtta. Neid summasid riigil ei ole, nii kahju, kui see ka on! Seni on asunikke riigikassa, see on maksumaksjate kulul avitatud. Tõsi: see on põllumajanduse, rahvamajanduse ja riigimajanduse huvides sündinud. Ka soode ja rabade edaspidine kultiveerimine sünnib selsamal sihil. Aga vaesemate, see on kõige laiemate rahvakihtide huvides peab ometi soovima, et need summad riigikassasse teistsugusel viisil tuleksid kui seni. Sest seni on need toetusesummad maksumaksjate summadest antud. Härta Päts, nagu ka teised Riigikogu liikmed teavad, et meil kaudsed maksud õnnel kombel kõigi peale langevad: igaüks peab tarbeaineid ostes neid maksma, kas ta jõukas või vaene inimene on, ja vaesed inimesed kannatavad just kõige rängemini nende all. Nad peavad riigikassasse raha maksma, et riigil võimalik oleks asunikkuudele toetusi anda, ja edaspidi soosunikkuudele kohtade kultiveerimiseks ikka edasi maksma! Ma saan aru, et see riigimajanduslikkudes huvides sünnib, aga, minu härrad, ma palun meeles pidada, et see huvi kõige vaesemale samasugusena ei tundu, nagu ta jõukama inimese seisukohast vaadatuna on! Need summad peaksid teisel teel riigikassasse tulema. Ma saan aru, härta Päts, Teie hüüdsõna: „meil on maad küllalt!“ kõlab ilusalt, kuid meil puudub selleks kapital, et seda ideaali teoks teha. (K. Päts, põl: Härta Martna, ei nõua keegi, et see korruga sünniks.) Korruga sün-

niks! Ei saa siis aga täna öelda, ärge Austraaliasse rännake! (K. Päts'i, põl vahelhüüe.) Sest kui niisugune koloniseerimine alles aastate järele võimalik on, siis see ometi täna inimesi enese külge veel köita ei või.

Mis väljarändamisesse üldse puutub, siis ei ole ju kõik väljarändajad põllumehed, kes kallist reisiraha maksavad. Ka teised inimesed rändavad välja.

Härra Päts tähendas, et meie maa olevat parem kui Taanimaa. (K. Päts, põl: Mitte halvem, ma ütlesin.) On kahtlemata halvem, pinna poolest halvem, veel halvem aga kliima poolest. Ma olen Taanimaal olnud. Ma ei ole küll põllumees, kuid seda tean, et vähemalt vana Taani põllupind, välja arvatud Jütland ja teised liivapinna saared, on punane muld, seda on seal väga paljudes kohtades, kuna meil seda ainult vist Tarvastu ümbruses leida on.

Võtame näiteks kanakasvatuse. Taani talupoeg võib kanakuurid üles ehitada, ilma et neid kütta pruugiks, meil Eestis aga peab neid soendama. Taanimaa olusid Eesti omadega võrrelda ei või Eesti kasuks. Ma olen ka selles arvamises, et meil põllumajandus arenema peab ja areneda võib. Kui meil aga tööpoolest palju maad käes on, miks me siis neile juurde ei anna, kellel maad vähe on? Meil on üle 20.000 väikekohapidaja, kellel alla poole hektaari maad. Need oleksid esimesed, kellele tuleks juurde anda. Umbes 20.000 on ka neid, kelle maapind ulatub 1 hektaarini. (A. Jürman, põl: Saaremaal jagati talud popsikohtadeks.) Ma niisuguse jagamise pooldaja ei ole. Mina ei poolda seda, et elujõulised talud kolmeks või neljaks popsikohaks tükeldatakse. Kui ma siin Mihkli kihelkonnast kõnelesin, mille olud mulle kõige rohkem tuntud, siis mitte selles mõttes, et talu haritud maa peaks ära võetama ja vabadikudele antama, vaid ma kõnelesin lepikutest, kust ei lehm, siga, ega ükski loom midagi ei saa. Lehed langevad aasta-aastalt maha ja mädanevad huumuseks. (Vahelhüüe paremalt poolt: Lehm ikka saab.) Saab nii palju, et läheb läbi ja pühib omal parmud seljast maha. (R. Penno, as: Kapitali on vaja, et lepad maha raiuda.) Kaubi ja Sööni ümbrusest, kus seda lepikut kõige rohkem kasvab, saaks kahtlemata kahele, kolmele uuele talule maad. Nõndasama teistest kohtadest. See maa seisab kasutamata, on „püha eraomandus“. Aga riik ei saa ometi 30.000 talu katuse alla panna ega neile maad kätte anda, nagu asunikkuudele. Riik ei jõua seda teha. (R. Penno, as: Jõuab küll, aga aega läheb.) Ega me ometi sadandete aastatega ei või arvestada! Me rää-

gime olevikust. Kui noormehed täna tahavad ülikooli minna, ja Teie ütlete, et saja aasta pärast on maad küll, kas nad sellepärast ülikooli peavad minemata jätma? Kui keegi ülikooli läheb, siis läheb ta sinna sellepärast, et see temale kohane näib.

Ma tean, kuidas omal ajal jõukamad talupojad tahtsid oma poegi kantslis õpetajatena näha, ja seda ka saadi. Loodetakse, et see ka tänapäev võimata pole.

Agas miks oleme mures? Kas sellepärast, et ülikooli kulud suured on? Ma arvan, et sellega meie rahva kultuuriline tasapind tõuseb. Haridus ei tarvitse tööd vastikuks teha. Ülikool ei tarvitse inimest tööpõlgajaks teha. Või — me peame ta õppesihiti muutma!

Siis veel üks asi. Kui põllumajandus niisugune on, et inimestel põhjust ei ole sealt ära põgeneda, kuidas seletada siis raamatupidamise tagajärgi, mis kõnelevad, et suur osa põllumehi kahjuga, teised ainult 3%-ga majandavad? Praegusel ajal, kus laenukapital oma 10% nõuab ja kui ettevõtte kõigest 3% annab, siis ei või see meelitada. Kui teie selle vastu ütlete, et ega paranemine ilma keeluseadusteta ei tule, ja kui niisuguseid kitsendusi teeme, siis viib see meid sinna tagasi, kus riigivõim aina kitsendustega ja ettekirjutustega riiki juhtida tahtis. See oli enne Prantsuse revolutsiooni hea, aga revolutsiooni aegu oli ettekirjutuste ärakaotamise nõudmine nii läbitungiv, et need ära kaotati ja vabadus anti. Mina tunnen Shveitsi mehi, kes doktori tiitliga ülikooli on lõpetanud, kel ka raske edasi saada. Kuid seda ei ole ma kuulnud, et seal tahetaks pressi peale panna ja ülikooli uksti noormeeste eest kinni panna.

Ma puudutasin 20.000, kellel alla poole ha maad, ja et neile tuleks maad juurde anda. Praegu on popsiseaduse muutmise seadus päevakorral. Mina ei ole siin täiesti pildis, aga ma olen oma parteisõpradelt kuulnud, et seda seadust tahetakse halvendada. Tähendab: on üle 10.000 perekonnaga tegemist, kes tahaksid rohkem maad saada, kui neil on. Ka asunikud võtaksid igatüki lahmaka maad juurde, see on kindel. Aga maad ei ole saada, see tähendab, et meil maad nõndapalju ei ole, kui härra Päts ütleb. Kui meil sooharimine maksab 50.000 mk. üks ha ja kui ülesharitud põllumaaga talukoht 15.000 mk. tiin müüakse, siis on arusaadav, et kui soid tahetakse kultiveerida, siis peaks seda kellegi teise kulul tegema, ja see teine peaks riik olema. Aga riigil ei ole neid summasid. Alles läinud suvel kõneldi mulle ühest võrdlemisi ilusast suurst talukohast, üle 50 tessatiini suur, Pääsküla jõe ääres, mis müüdi ära nii, et tessatiin tuli 15 — 20.000 marga ümber maksuma. Kui

ütleme, et inimesed ei tarvitse välja rännata, et siin on maad küllalt, siis peame neile selle maa kätte näitama, kättesaadavaks tegema. Kui ükskord meie maareform uuesti korraldamisele tuleb, siis igatahes on vajalik, et riigivõim peab maaomanduse reguleerimise kogukondadele ülesandeks tegema, mitte et nad võivad, vaid et nad peavad maaomandust reguleerima. See peab ühel või teisel viisil nõnda välja tulema, et need maad, mis praegu padriku all seismas, selkombel praeguste omanikkude võimu alla ei jää, vaid et riik rahva huvides teistsugust teed käib. Aga seda praegu ei ole. Sellepärast ei ole õiged need eeldused, milliste põhjal soovitakse nimelt, et kultuur-politikat peab sellest seisukohast juhtima, et keskkoolid ja ülikoolid ühele osale noortele kinni peaksid jääma. Sellega ühenduses hüüdsin vahele käsitöö asjus ja julgesin öelda, et käsitöö vajab jõukat rahvast või rahvakihti. Mulle hüüti vahele, et ma mõisnikkude likvideerimisest kahju tunda. Selle väite vastu ei tarvitse mul ennast kaitsta. Aga kujutage ometi ette, Tallinnas elab sadatuhat inimest ühetoalistes korterites, kes oma riided ostavad konfektsioon ääridelt, oma saapad vabrikust, toolid ja lauad ostsid nad enne Vene turult, nüüd aga Juhkentalist. Igaüks võib endale ette kujutada, et inimene, kes elab ühetoalises korteris, käsitöölise tööd üsna vähe tarvitab. Ja mitte ainult seda. Käsitöölisele teeb konkurentsi vabrik. Mu härrad, miks ei istu teie käsitöölise tehtud toolidel, mispärast tellisime selle maja sisse-seade mitte käsitööliselt, vaid vabrikult? Teie tahate ehk mulle öelda, et mina oleksin võib olla nõndasama talitanud. Ja muidugi! Sest tööstuse kapitalistlik arenemine sunnib ka mind nii tegema! Igaüks arvestab ju sellega, et asja rutemini ja odavamalt hinnaga kätte saada, missugusega käsitöölisel ei oleks võimalik olnud neid asju valmistada. Kui tahaksime üles lugeda, kes meie seast on lasknud omale kingsepa juurest tellides saapad valmistada, siis on neid vähe, vaid enam jagu jalanoudest on kas „Unioni“ või mõne teise vabriku valmistatud. Kui keegi on kingsepa juures käinud, siis teab ta, et see on nagu viletsuse hunnik, asub kuskil keldrikorteris, pole tal õiget valgust ega puhast õhku. Niisuguses olukorras teeb meie käsitöölise tööd. (Siseminister J. Hünerson: Meil on Tartus häid meistreid.) Mitu? (Siseminister J. Hünerson: Jauram on kange mees.) Ja mis ostetakse neilt? Lakk-kingi! Kuid ka neid tehakse juba vabrikus. Nii ei ole olud ainult meil, vaid minge Berliini näiteks, kus kingseppmeister on ainult Flickschuster. Ta teeb teile kontsad otse ja lapib

pooledtallad. Kuid kui uut saabast tahate, siis ei lähe teie tema juurde, vaid magasin, ja seal leiate palju paremaid, kui kingsepp teha võib, koguni niisuguseid, mis arstide poolt konstrueeritud iga jala jaoks. Seal võite jala teatud mõõdu sisse pista ja homme või ülehommene on teil saapad käes, ja niisugused, missuguseid kingsepp ei või teha. Nii surub tehniline edu käsitöö välja. Siis edasi: mõne aasta eest oli juttu Valge saali ümberhitamisest. Kas taheti see töö käsitöölise kätte anda? Ei! See töö kavatseti nõndanime-tatud kunsttööstuskooli kätte anda. Nii on iga asjaga. Meil kõneldakse käsitöölisest ja käsitöö edendamisest, kuid on silmapilk käes, kus seda teha, siis öeldakse nii, nagu Vabariigi Valitsus oma majade ostmise juures ütles, — maja on odavalt saada! Vabariigi Valitsus ostab maju kokku sellepärast, et nad Toompeal on ja et nad odavamad on. Ega see ju kellegi õige ehituse- ega korteripolitika ei ole, see on piimakaupmehe äripolitika. Kui meie üht tahame, siis ei või meie mõlemad kätte saada. Kui Vabariigi Valitsus neid vanu majalokse kokku ei oleks ostnud, siis oleksid need endistele omanikkudele alles jäänud, arvult oleks siis elukortereid rohkem olnud. Osturahaga oleks pidanud Vabariigi Valitsus ehitama, siis oleks ta sellega mitmele sajale inimesele tööd andnud, ja siis ei oleks linnal tarvis olnud inimesi töötatöölisena toetada. Ja mis eriti tähtis, ja mille peale ma juba varemalt tähelepanu olen juhtinud, mida ka rahaasjanduse tundjad peaksid teadma, et majade kokkuostmisega on erainimeste raha ehituste alt vabanenud, ja see ei tule sinna enam tagasi. Kui poleks riik neid vanu maju ostnud, oleks erakapital nende alla jäänud. Aga meil oli nagu kahju sellest erakapitalist, mida tuli „päästa.“ Ja nüüd jälle, et krunti ümmarguseks teha, tahetakse jälle üht maja osta. Ja omal ajal rkl. Akel, kui ta välisministriks oli, ostis landstoia kõrvalt maja. Nii läheb see edasi, niisugune on meie ehitusepolitika. Härra Päts tähendas küll, et mina tahtvat Saksamaad järele teha, aga ma arvan, et ka härra Pätsi arvates meie olud samojeedide omast lahku peaksid minema. (K. Päts, põl: Pole kunagi nii kaugele jõudnud.) See oli nelja aasta eest, kui Teie ütlesite, et samojeedid elavad veel halvemates tingimustes. (K. Päts, põl: Aga ma pole seda kellelegi eeskujuks seadnud.) Noh, see oli juba selles mõttes öeldud, et mis meil siis nii nuriseda, on ju inimesi, kes veel halvemini elavad. (Chr. Kaarna, tõer: Ega seda seletust seal juures ei olnud.) Ega ei tarvitsegi igalpool seletused juures olla, sellest võib isegi aru saada. (Chr. Kaarna,

töer: Kui see arusaamine nii kaugele ei ulatu.) Jah, siis, kui ei ulatu! Mina küll nii kaugel olen, et tarbekorral loogilisi järeldusi teen.

Sellepärast nimetasin ma ka eile, et 10 miljonit on naeruväärt väike summa, mis läinud aastal korterite ehitamiseks määrati, et valitsus ei osanud seda summat tarvitada. Sellega oleks võinud paarkümmend korterit ehitada, nüüd võetakse aga raha tagasi. Kui teie sellest kuskil mujal maal räägiksite, siis kehitaksid inimesed ainult õlgu. Kui te olete Helsingis käinud ja näinud, kuidas seal ehitatakse ja ehitamist toetatakse, siis peate ütleva, et seal on teatav ehituse- ja korteripolitika. (K. Päts, põl: Seal ehitab praegu Ameerika kapital.) Miks see Ameerika kapital meil ei ehita? (K. Päts, põl: Miks, küsige!) Mina arvan, et Teie olete küsinud, härra Päts. Mina ei loe ennast nende sekka, kes rahalisi asju organiseerida oskavad, aga ma loen Teid nende sekka. Kui Teie tunnustaksite meie korterikriisi, siis oleks, võib olla, võimalus ka meil Ameerika kapitaliga mingisuguseid vahetõid luua. Soomlased suudavad ometi laenu pealt 8% maksta. (K. Päts, põl: Härra Martna, vahe on vist see, et Soome parlamendis keegi ei ütle, et maal mingisuguseid välja-vaateid ei ole, ja ei nimeta seda, ning ameeriklased usuvad, et võib raha sinna tuua. — J. Laidoner, põl: Ikka vaata- tavad ka seda, mis meie ütleva.)

Mina arvasin enese seisukohast vajaliku olevat neid märkusi teha, ja minu arvates härra Pätsi majanduspoliitilised ja kultuurpoliitilised sihid ei vii sinna, kuhu meie peaksime püüdma. Mina arvan, et kooli ja ülikooli astumise vabadust ei tohiks sel kombel kitsendada, et inimesed seda teed enesele valida ei saa, mida nemad enesele kohaseks peavad.

K. Tonkman (põl) (Kõneleja poolt läbi vaatamata ja parandamata): Aus- tatud Riigikogu liikmed! Käesoleva riigi eelarve arutamise korral on mõnigi asi selgunud, mille kohta varemalt ülevaadet ei olnud. Eelmistel aastatel ei olnud neid esitatud, see on lisaelarveid riigi ettevõtete ja mitmesuguste majapidamiste kohta, mis oleksid ülevaadet pakkunud. Need eelarved näitavad väga suuri väljaminekuid ja sissetulekuid, mida riigi eelarve sisuliselt ei näita. Kuid ometi nende eelarvete kaudu maksavad kodanikud väga palju makse. Võtame kõik need väljaveo kontrolli seadused, tapaloomade seadused, kultuurkapitali maksud, siis piirituse ja linaseemne väljaveo maksud, —

need ulatuvad mitmekümne miljoni margani. Kui sinna juurde arvata veel maks, mis kodanikud riigi heaks maksavad, see on nõnda- nimetatud teedetegemise kohustus, siis tõuseb tingimata see eelarve kaugelt üle 1 miljardi marga, mis kaudselt maksetakse, ära tarvitatakse, ilma et oleks riigi eelarves ette nähtud. Nende eelarvete järgi on suur hulk ametnike ametis, kes koosseisudes ette ei ole nähtud, ja nende ametnikkude palgad ja muud väljaminekud kaetakse kõik neist sissetuleku summadest.

Selle eelarve lisaosas kannavad põllumehed kõige suurema osa, sest kõik need maksud, mis põllusaaduste pealt tulevad, ja samuti ka teedetegemise kohustus, langevad täiel määral põllumeeste õlgadele. Kuid kümne aasta jooksul on kogunud eelarve korras mitmesugused suured kapitalid ja riigi ettevõtted. Neist annab väga kujuka pildi Eesti vabariigi 1926./27. aasta eelarve täitmise ja kassa aruanne, kus on väga palju üksikult üles loetud, kuid ka väga palju puudub, mis ei ole sinna sisse võetud. Sellest selgub, et meil riik on väga suur ettevõtja. Ta on metallitööstur, kaupmees, suurpõllumees, laevaomanik, metsatööstur, pangapidaja, raudteede, majade ja trükkodade omanik, vabrikant ja veel palju muud. Igalpool on kapitali, igalpool on rahasid. Igalpoole on seda paigutatud. Ei ole veel üldist kokkuvõtet, kuipalju just neis ettevõtetes kapitali on, kuid seda on ka esialgselt õige raske kokku võtta. Kõik need kapitalid, välja arvatud muidugi osa raudteid, mis pärast juurde ehitatud, kõik need on riigi eelarve korras kodanikkudelt maksudena sisse võetud, ja loodeti nende suurte kapitalide paigutamiseks, et nad pidid ka suuri sissetulekuid andma. Sellest välja minnes siis asutati kõik need ettevõtted. Kas need lootused on siis täide läinud? Ei ole. Kui siin seda aruannet vaadata üldse, siis selgub, et neist ettevõtetest on õige mitmed õige suurt kahju toonud. Kui neisse ettevõtetesse paigutatud kapitali protsenti arvata hariliku panga protsendi peale, siis ulatuks see mitmesaja miljoni marga peale, kui aga tegelikult vaatame riigi tulusid, siis ei ole riigi tulud neist niisugused, vaid näitavad sagedasti kahju. Selgus ka eelarve-komisjonis, et neid riigi ettevõtteid juhivad inimesed, kes oma eriasju ajavad selles ettevõttes, ja asjaajamises puudub täiesti kindel süsteem, ja puudub ka see teatud energia, mis nüüd iga eraettevõttel on. Seda riiklikkude ettevõtete juures märgata ei ole. Sellest selgub, et riik ei saa oma majapidamistega hakkama ja saab nende läbi suuri kahje. Kuid see

ei ole veel kõik, et need riigi ettevõtted kahju annavad, need kahjud tulevad veel teist korda riigi eelarves kinni maksta. Esimene kord on riigi eelarves summa antud, need ettevõtted on tööle pandud, ja lõppude-lõpuks, kui ettevõtte kahju toob, siis tulevad teist korda eelarve korras need kahjud kinni katta. Nii et siin on kahekordne maks maksumaksjate peal, ja see halvab väga meie majandust ja tõstab maksumaksjate koormat. See mäng kestab edasi ja sellel ei näi otsa olevat. Kolmanda lisaeelarve arutamise puhul selgus nii mõndagi. Näiteks, kui kord oli linamonopol, siis võeti põllumeestelt muidugi odava hinnaga nende linad, mille eest olevat kõrget hinda saadud. Ja lõppude-lõpuks on tulnud selle linamonopoli lõpetamisel veel üks protsess riigil ette, ja riik on protsessi kaotanud ning maksab selle eest 15 miljonit marka, mis eelarve korras tuleb maksta. Tähendab, põllumehed andsid odavalt linad ära ja nüüd maksu veel protsessikulud. Nii selgub, kuidas eelarve-summad tekivad, ja kuidas lõpuks kodanikud need summad kinni peavad maksma, ja suurel määral just põllumehed.

Turbatööstusesse pandi suured kapitalid ja hakati eratööstusega võistlema. Ja lõpuks tuleb välja, et eelarve korras peab suured summad määrama, et seda tööstust elustada.

Laevasõiduamet. Kui seda aruannet vaadata, siis selgub, et laevasõiduamet on järjekindlalt kahju andnud iga aasta. Näiteks 1927./28. aasta ärikulud 5.304 mk., 1927./28. aasta kasutamiskulud 1.247.332 mk., 1924. a. puudujääk — 6.667.784,50, 1925. a. puudujääk — 3.746.760.—, 1926./27. a. puudujääk — 22.005.183.— Nii näeme, et iga aastaga kulud tõusevad ja kahju saadakse. Ja nüüd selgus komisjonis, et kui laevasõiduamet likvideeritakse, et siis suudetakse laevade müügist saadud summadega need summad kinni maksta. Ja nagu öeldakse rahvasõnas: oleme rääkind, jääb sellega—nii hakatakse jälle teise asjaga peale, ja nii kestab see mäng edasi. Ometi peaks aga ükskord sarnane asi seisma jääma ja need ettevõtted peaksid tulema likvideerimisele. Oleks juba õige aeg neid ettevõtteid likvideerida. Kui vaadata riigimõisaid, siis on nendesse paigutatud 240 miljonit kapitali. Kui eelarve-komisjonis küsiti, kas need mõisad on kasu toonud, vastati: jah! Tähendab, raamatupidamise seisukohalt on nad kasu toonud. Nüüd küsiti, kas need mõisad kasu on toonud riigikassasse, kas see kasu sinna on maksetud, vastati: sinna see kasu küll ei ole saanud, 240 miljonit on riigimõisadesse paigutatud. Neis mõisades elavad inimesed, nad toimivad omamoodi asja, ja lõppude-lõpuks ei saa riik

kasu. Kui riigimõisad oleksid välja renditud, väikese kasu oleksid nad ikkagi toonud. Kõneldakse küll, et inventari olevat täiendatud. Seda inventari täiendamist iseloomustavad isesugused lood. Seal olevat niisugune inventari täiendamine, et arvatakse lehma kasvatamine lehma hinnaks. Arusaadav, et läheb sarnane lehm väga kalliks, ja kallimaks, kui turult osta saab. (A. Tõllassepp, rhv: 30-aastane lehm on siis õige kallis!) Noh, 30-aastane lehm, tema hakkab juba varemalt piima andma ja sellega kasu tooma. Peale selle kõneldi, et need kallid lehmad väga haiged olla. Ma ei tea, kui õige see on, aga igatahes sellest kõneldi. Selle kalli kasvatamise juures on need lehmad haiged ja siis täiskasvanuna võetakse nad kallilt inventari üles, — see on majandusepolitika, mis riigimõisades aetud! Küsiti siis, kuidas on amortisatsiooniga? Selgus, et neid lehma amortiseeritakse umbes 3 protsendiga, — nii jäi mulle meelde. Kui nii madalalt amortiseeritakse, siis võime õige kaua amortiseerida, enne kui 30% läbi saame, peale nende surma veel ja ikka ei saa tasa. See kõik näitab, kuidas riigi põllutöökoolidega lugu on ja nende majapidamistega. See näitab, et riik kuidagi viisi ei saa siin edasi tegutseda. Kui siin tullakse ja öeldakse, et vaadake, need ja need mõisad peavad põllutöökooli ülal, siis võib ka nende koolide kohta öelda, mis riigi käes, et ka neid peavad teised mõisad ülal. Teistest mõisadest viiakse sinna raha ja kõige paremaid loomi. Terve rida põllutöökooli on läinud riigi kätte sellepärast, et nad ei ole suutnud oma kohustusi riigi vastu täita. Niipea aga, kui nad riigi kätte lähevad, hakkab riik neile omamoodi juurde maksma. Kuid sellest ei lausuta sõnagi, et ka riik juurde maksab. Niisugune on see politika põllutöökoolides. Kui erakoolipidaja oma kohustusi ei suuda täita ja koolile juurde peab maksma, siis tullakse kohe süüdistustega. Kui aga riik seda teeb, siis ei ole sellest midagi.

Kui vaadata põllumajapidamise arenemist neis koolides, mis riigi käes, siis ei kannata see mingisugust arvustust välja. Ma ei taha pikemalt selle juures peatuda, see võtaks liiga palju aega, tahaksin ainult tähendada niipalju, et praegusel korral riigi majapidamine neis koolides ei kannata arvustust välja, ja mida varem nad likvideeritakse ning uuele alusele seatakse, seda parem.

Edasi peatuksin sadamatehaste juures. Nende puhul kerkis kord küsimus päevakorrale, et nad tuleksid likvideerida. Kuid varsti jäi see küsimus kõrvale ning jääd selle seisukoha juurde, et nad tuleksid edasi jätta.

Kui aga nüüd sadamatehaste tööd ja tegevust vaadata, siis selgub, et need varandused — ja väga suured varandused koguni — mis seal olid, need kaovad ära. Ja seda kapitali, mis nende all olnud, ei ole riigikassasse tulnud, vaid näidatakse aruandes väike puhaskasu, mis neil on riigile antud, ja muud midagi.

Noh, kui sedamoodi meie majapidamist edasi juhitakse, nagu seda sadamatehastes tehakse, siis ei jõua me kaugele.

Kõneldakse ju päris avalikult, ja ka siit Riigikogu kõnetoolilt on räägitud, et riigi ettevõtted lõppude-lõpuks võistlevad eraettevõtetega. Muu seas tähendas härra Martna, kuidas vangimajade trükitööd võistlevad eratööstusega. (M. Martna, stp: Eks ta nüüd ole neile heaks streiginõudeks.) Sellest streigiküsimusest võiks ka rääkida, aga see ei ole praegu päevakorras ja vast saab selle üle teinekord kõnelda.

Aga see näitab, et siin tuleb asjaolu ilmsiks, et võistlust sunnitakse, ja et riik saab selle läbi kahju. Kapitalid kaotatakse ja lõppude-lõpuks peab maksude maksja need kahjud niihästi ühel kui teisel poolel kinni maksma.

Meil pannakse suuri lootusi põllumajanduse peale, ja seda täie õigusega, sest ei ole teist väljapääseteed, kuidas edasi saada. Lugupeetud aruandja härra Laidoner tähendas oma eelarve-kõnes väga õieti, et meil olla tööstus arenenud kaitsetollide all ja põllumajandus ilma kaitsetollita. Ma julgeksin juurde lisada, et põllumajandus on arenenud pressi all, ja see press tahab teda iga päevaga ikka rohkem kokku litsuda, kokku kruvida. Kuid see press, mis nii kindlakujuline on, see avaldab ennast väga palju neis mõtetes, millega härra Martna ja lugupeetud härra Päts vaidlussid astusid. Vaadake, see küsimus, et meie põllumajandusel väga väike tasuvus on, ei peitu kuskil mujal varjul, kui põllumajanduse saaduste hinnapolitikas. Põllumajanduse saaduste hinnad on nii õelda üldjoones alla löödud suure võistluse tõttu. Meie riigivalitsus ja Riigikogu ei ole selle peale tähelepanu pööranud, et kuidagiviisi põllumajandust katsuda toetada ja kaasa aidata selleks, et mitte niisugune vildak hinnapolitika, nagu praegu, edasi ei kehtaks. Nagu näha, ja nagu mina eelarve-komisjonis sellest aru sain, pooldab ka praegu osa meie Riigikogust praegust olukorda, ja eriti tõetruult väljendasid endid asunikude esindajad Riigikogu eelarve-komisjonis, kus põllumajanduse saaduste hinna küsimus sõjaministeeriumi eelarve arutamisel üles tõusis. Siis kõneldi ja öeldi, et riik maksab liiga palju, ja sõdurid

söövad liiga palju. Need olid kaks vastastikku käivat lauset. Näiteks öeldi veel, et riik maksta liha eest liiga kõrget hinda. (J. Fuks, as: Teie pöörate selle pea peale.) Seda teie kõnelesite. (J. Fuks'i, as vahelhüüe.) Vaadake, meie ütlesime, et kui kõrge hind on võetud, siis sõjaministeeriumil on võimalik maksta kõrget hinda, aga teie ütlesite, et nii kõrget hinda ei saa võtta liha eest, et liha saab odavam hinnaga. Rukkiga oli sama lugu. Kui meie ütlesime, et 300 margaga rukkipuuda ei saa, siis teie ütlesite, et riik ostku teisalt, saab odavamalt. Nii ei saa aga põllumajanduse hinnapolitika peale vaadata sellepärast, et praegu on riik kõige suurem otsekohene põllusaaduste ostja, ta ostab põllumeestelt kõige suuremal määral teravilja ja liha, ning sellepärast on eriti tähtis, missugused hinnad määrab Riigikogu sõjaministeeriumile ja missuguste hindadega lubab valitsus sõjaministrit osta põllumeestelt. See on väga selge. Aga kas on püütud eelarve-komisjonis küsida ja selgeks teha, kui palju läheb põllumehel viljapuud maksma? Mul oli kokkupuutumine ühe endise Riigikogu liikmega, kes tegelikult põldu peab, siin pean ma otsekohe tähendama, et see põllumees ei ole kunagi kuulunud põllumeeste rühma, see kõneles mulle, kuidas on lugu Tartumaal.

(Aruandja kohale asub eelarve-komisjoni abiesimees J. Soots).

Ta kõneles mulle, kuidas on lugu Tartumaal. Seal pidid põllumehed sügisel kaeru müüma 120 margaga sellepärast, et neil oli tarvis veksleid maksta. Nad müüsid kaeru kaupmeestele, aga nüüd kevadel seemet ostes peavad nad nende samade kaarte eest, mis nad 120 margaga sügisel ära müüsid, maksma 300 marka. Sügisel olid nad kohustatud müüma, nüüd peavad nad aga uuesti laenu tegema, et seda tagasi osta. Vaadake, nii kaugele läheb teie hinnapolitika. Kust see alguse sai? Alguse sai see sellest, et sõjaministeeriumil olid niivõrt madalad hinnad. Sügisel oli rukkipuud 120 marka, nüüd 220 marka, tervelt 100 marka on vahet. Põllumehed müüsid häda sunnil rukki odavalt ära, nüüd on aga rukkiahinnad väga palju tõusnud. Vaadake, kuidas põllumajanduse hinnad alla surutakse. Kui nüüd tahetakse kõrgemat ja väärilisemat hinda saada, siis tulevad eriti need inimesed, kes peaksid esirinnas olema teraviljahindude väärilisel kõrgusel hoides, ja räägivad teistsugust keelt, kui see tegelikult kohapeal on. (J. Sikkar, as: Ärge tulge valega välja.) Ärge minge ärevaks. Lugu on tõesti nii. Võrdleme teisi küsimusi. Näiteks

on igal Riigikogu liikmel teada, et meil on see põhimõte, et riigiasutused telligu kõik tarvisminevad tarbed kodumaa tööstusest, kuigi need kodumaa tööstuse saadused kallimad tulevad, kui väljaspoolt ostes. Siin on tarvis tööstust toetada ja sellepärast telligu riigiasutused oma tarbed, hinna peale vaatamata, kodumaalt. Kui nad seda ei tee, siis jääks kodumaa tööstus kängu, ja hulk inimesi jääks tööta, ning meie oleksime sunnitud töötatöölisi toetama igasuguste abirahadega. Sellepärast on see põhimõte õige. Aga küsime: kas see on põllumajanduses läbi läinud, kas on põllumajanduse saaduste kohta mõõduandev olnud? Ei. Ma küsiksin: kas põllutööminister, istudes valitsuse laua taga, kus niisugused otsused on tehtud tööstuse kohta, ei oleks võinud või ei võiks põllumeeste eest välja astuda? Kui tööstuses on niisugune põhimõte omaks võetud, kas ei võiks ka põllumeestele, kes riigile teatud tarbeaineid müüvad, kõrgemaid hindu maksta? Selle eest ei ole aga põllutööminister välja astunud. Ma toon veel ühe näite. Eelarve-komisjonis selgus, et mereasjanduse peavalitsus on mitu, ma arvuliselt ei mäleta, kas üks või kaks, mootorpaati tellinud. Neile on aga alles mootorid sisse panemata sellepärast, et kaubandus-tööstusminister ütles — tellitagu need omamaa vabrikutest, sest meil on mootorite tehased, kes neid tellimisi võivad täita. Sellejuures olgu tähendatud, et see nõudmine ei ole esitatud praeguse, vaid eelmise kaubandus-tööstusministri poolt, ja praegune pooldab seda. Täheb, sellega kaitstakse teatud määral tööstust, mis väga õige, ja see näitab, et ei ole õige, kui iga asja välismaalt tellime ja oma tööstusele tööd ei anna. Nüüd tuleb aga härra Martna oma kõnega välja ja läheb niikaugele, et ütleb, et põllumajandus ei tasuvat end ära, tasuvuse protsent olla kõigest 3. Nii aetakse meil kahesugust politikat. Ühelt poolt niisugust, et saadused võetakse tööstuse käest, ja teiselt poolt aetakse aga põllumajanduse saaduste hinnad hoopis alla. Nii ei saa meie sugugi edasi. Ja see on lubamatu, kui sarnaselt välja astutakse ja põllumajandus kaitseta jäetakse. Küsime, kas on kunagi põllutööministeeriumis seda küsimust arutatud, või vähemalt see küsimus üles kerkinud — minu teada igatahes mitte. Kuid see küsimus peab lahendamist leidnud, missugune on väljavaade, kas peab jääma välisturu kätte meie rahva toitmine või võivad teda toita kodumaa põllumehed. Seni ei ole see küsimus lahendamist leidnud, kuid see peab ometi ükskord sündima.... (M. Laarman, põl: Üks vana põllutööminister andis vastuse selle

peale.) Mina tahaksin praeguselt ministrilt vastust saada. Mis endised ministrid on kõnelenud, see on teine asi.

Ma kõneleksin veel ühest näitest. Nagu eelarve-komisjoni liikmed mäletavad, oli alles mõne päeva eest ühe 10-miljonilise lisakrediidi küsimus eelarve-komisjonis arutamisel. See lisakrediit seisab selles, et läinud aastal töö-hoolekandeministeeriumi eelarves oli 10 miljonit marka ette nähtud, millega taheti elukorterite ehitamist toetada. See toetamine oli nüüd ette nähtud, et see laenuks ei pidanud antama, vaid otsekohe, kus inimestele asumiseks odavaid elukortereid ehitatakse, sinna pidi teatud toetust antama. Selle küsimuse kohta on terve rida kõnesid peetud siin Riigikogu eelarve-komisjonis ja kõik arvamised olid selle poole sihitud, ja eriti rahaminister toetas seda, et see 10 miljonit marka peaks maale minema väikekorterite ehitamiseks. Täheb, see põhimõte oli nagu läbi läinud, et inimesi peaks maale koloniseerima, ja härra rahaminister ütles, et tuleb selleks vastav eelnõu välja töötada ja raha selleks otstarbeks kasutada. Aga mis me kuuleme? Meie ei ole selles asjas sammugi edasi läinud. Tahetakse see 10 miljonit marka viia rahaministeeriumi eelarve juurde ja välja anda linnadele, tähendab sinna, kus valitseb tööpuudus, aga mitte sinna, kus inimesed võiksid tööd leida. Ühelt poolt on töö-hoolekandeministeeriumil töötatöölised ja teiselt poolt on 10 miljonit lauasatilis. Ühelt poolt põllutööminister, kellel maad on, ja teiselt poolt kaubandus-tööstusminister, nad istuvad ühe laua taga, aga ei näe ega kuule üksteist, ja nüüd tullakse ja öeldakse, et meie ei saa selle 10 miljoniga hakkama, olgu linnad nüüd head ja ehitagu, — meil on kõik korras. Kui kõik korras on, siis ärgu tulgu töö-hoolekandeminister Riigikogult hädaabitööde jaoks raha küsima. Kui ei oleks seda 10 miljonit linnadele antud, — ütleme 250.000 lähemaks üks väike maja maksma — siis oleks 40 perekonda maale asuma pandud. Meil oleks sellega katse tehtud ja meil leiaks see põhimõte teostamist, mis ka pahemalt poolt toonitatud, et meie peaksime katsuma inimesi koloniseerida ja neile võimalusi anda maale asuda. See põhimõte ei ole aga teostamist leidnud, ja meie ei saa sammugi edasi. Oleme sama küna ees, mis aasta eest, ja kõneleme sama, mis läinud aastal, ja võib olla määrame samad summad, nagu läinud aastal. Kuhu me niiviisi välja läheme?

Kui räägitakse põllumajanduse väljavaadetest, siis on see ainult sõnakõlks ja muud mitte midagi. Selles hinnapolitikas on märgata teatud pressi ja see läheb kaugemale. Selle

pressi alt on teatud võsud ja õied välja võrsunud, muu hulgas põllumeeste keskelt, ja selle kaudu agronoomiline abiandmine. (Vahelhüüe keskelt.) Mina ei taha Teile otsekohe vastata, mul on küll paras sõna, aga ma jätan Teile vastuse võlgu.

Kui vaadata seda politikat, kuidas praegu agronoomilist abi kavatakse andma hakata, siis peab ütleva, et need inimesed on võhivõrrad Eesti oludele, kes hakkavad seda asja korraldama ja teisi põhimõtteid läbi viima, ilma et nad oleksid näinud, et vana asi kuskile ei kõlba.

Läinud aastal võttis Riigikogu ühe soovivalduse vastu, nimelt kontrolljaamade summade juures, kus on ette nähtud, et need summad lähevad kontrolljaama juurde. See soovivaldus on järgmine: „Riigikogu avaldab soovi, et kõik piimasaaduste väljaveo erimaksu arvel ülalpeetavad eriteadlased ja revidendid üle viidaks kontrolljaama koosseisu, välja arvatud 4 revident-instruktorit ja 1 karjatoidu pindalade nõuandja.“ Kui vaadata piimaväljaveo kontrolli seadust, siis ütleb viimane, et kontrollikuludest ülejäänud summa kulutatakse piimasaaduste ja karjasaaduste edendamiseks ja piimasaaduste ekspordi korraldamiseks. Nii siis väliselt on kõik korras. Ühelt poolt on summad, mis sisse tulevad, ja teiselt poolt on loomulik, et need välja antakse. Kuid sisuliselt asja vaadates näeme, et see hoopis teisiti on. Kui vaadata käesoleva aasta piimasaaduste väljaveo kulude ja tulude eelarvet, selgub, et põhimõtet on kahes suunas teostatud. Ühelt poolt võeti põllumeeste keskseltsilt karjakasvatuse instruktorid ära, öeldes, et need viiakse kontrolljaama juurde. Aga eelarves on öeldud, et asunikku liidu juurde jääb üks insener ametisse, kes piimatalitusele tehnilist nõu annab ja ehituseprojekte valmistab. Kui tahetakse soovivaldus täiel määral maksmata panna, siis peab ta kõigi kohta käima. Põllumeeste keskseltsi käest võeti ära summad, aga asunikku liidu kohta ei ole see maksev. Kuidas tuleb seda mõista? (J. Lehtman, as: Seal on ehitusetalitus.) See läheb just neist summadest. Veel täna seletas mulle kontrolljaama juhataja, et on mõeldud anda see summa asunikku liidule, nimelt piimatalituse osakonnale. Kuidas võib nii mõelda, et ühe asutuse juures võib teatud eriteadlane olla, teise juures aga mitte. See on kahesugune mõõdupuu. Kui ühe kohta on soovivalduse põhimõte õigeaks tunnustatud, siis peaks see ka teise kohta maksev olema.

Kõige imelikum on see, et piimasaaduste väljaveo kontrolli seaduses on öeldud, et piimasaaduste väljaveo kontrolli seaduse põhjal

sissetulevate summade tarvitamise vaatab läbi komisjon, kelle liikmeteks põllutöö- ja rahaministeeriumi esindajad ja esindajad teiste põllumajandusliikude organisatsioonide poolt, kelle osavõtu põllutööminister tarvilikuks tunnustab. Ja siin on ka jälle iseloomustav see, et põllutööminister tunnustab tarvilikuks need organisatsioonid ja kutsub need osa võtma, kes talle kasulikud saavad olema, nii et enamuses selles suunas käes oleks. Ja veel on iseloomulik see, et see komisjon moodustatakse iga aasta ise moodi: ühel aastal on seal ühed kutseesindused, teisel aastal teised. See ei ole loomulik. Kui tahetakse lasta seltskondlikke organisatsioone sõna kaasa rääkida ja tahetakse neid arvesse võtta, siis peaksid eriti need põhimõtted läbi minema, mis siin ette nähtud, et need summad jaotab see komisjon, aga mitte nii, et põllutööministri poolt antakse direktiivid ette, ja need peab teostama komisjon. Nii ei saa olla.

Vaatame edasi. Siin on põllutööministeeriumi juurde üle viidud sellest eelarve ülejäägist 35.000 krooni, mis nüüd seal jagamisele tuleb, põhjendusega, et vaadake, riigi eelarvet ei olnud võimalik tasakaalu viia, sellepärast on loomulik, et siit võetakse need summad ja sellega tasakaalustatakse riigi eelarve. Kui meie aga eelarve võtame, siis ei leia meie mitte pennigi neid sissetulekuid, mis oleksid tuludena üles võetud, või ka ehk kuludena. Küll aga on kalkulasioon, kuidas tahetakse raha ära kasutada. Põllutööminister ei tohi nii talitada. Tema peab eriseaduse põhjal talitama, võib neid erisummadena välja anda teatud sihtide teostamiseks, mis eelarves ette nähtud. See on õige olukord, aga mitte nii, nagu põllutööminister omamoodi tõlgitseb. (J. Lehtman, as: Eelarve alamkomisjon toimetab nii!) Ei ole eelarve alamkomisjon niiviisi toimetanud. Eelarve alamkomisjon ei muutnud seda, ja peakomisjonis, kui see küsimus avalikuks tuli, siis öeldi, et see on hilja, kalkulasioonid on tehtud, summad on määratud, instruktorid on samuti määratud. Taheti veel anda, nagu eelarve-komisjonis selgus, tõuseltsidele, nagu härra Pool kõneles. (A. Laur, as: See on seaduses ette nähtud.) Kus see on ette nähtud? Mina rääkisin ju, kuidas seadus praegu on. Seadus ütleb otsekohe, kuidas peab nende summadega tegema, 2) on siin ette nähtud, mis otstarbeks nad lähevad, 3) on ette nähtud, missugused komisjonid need summad ära jaotavad ja 4) on ette nähtud, et selle komisjoni aruande kinnitab põllutööminister. Vaadake, nii on kord ja ei ole ette nähtud, et eelarve kalkulasioon need summad peab välja andma.

(A. Laur, as: Just on öeldud, et tõuselt-sidele!) Kus on tõuseltsid selles seaduses ette nähtud? (A. Laur, as: Peavad olema.) Peab olema — aga ei ole. Vaadake, siin on niimoodi öeldud: „Tähendatud erimaks ei või tõusta üle $\frac{3}{4}\%$ väljaveetavate piima-saaduste hinnast. Kontroleerimise kuludest ülejäänud summa kulutatakse piimaasjanduse ja karjakasvatamise edendamiseks ja piima-saaduste ekspordi korraldamiseks.“ Kus on siin tõuseltsid? Nii näeme, kuidas nende summadega talitatakse ja arvatakse, et siin on kõik korras. See võib vormiliselt korras olla, aga sisuliselt see korras ei ole. Niisuguse teguviisiga ei saa leppida, kuidas põllutöö-ministeerium nende summadega toimetab ja kuidas ta neid välja annab.

Kui nüüd praegu võtta meie karjakasvatamise ja piimatalituse edendamist, siis peab ütleva, et ta tõesti suuri edusamme on teinud. Ja kui nüüd edu märgata on, siis oleks seda loomulikum veel seda edu ergutada, talle veel tõuget anda ja seda edendada igakülgsest. Aga mis meil sel alal tehakse? Meil tullakse nüüd ja öeldakse: siin on lõpp, kriips peale, tähendab karjakasvatuse instruktoreile kriips peale. Ja kui vaatame sooviavaldust, siis seal kõneldakse... (J. Fuks, as: Oleks see Tonkman'i sooviavaldus vastu võetud...) Ma kõnelen sellest ka, seal on öeldud, et kõik summad, mis ette nähtud põllumajanduse inspektorite, põllutöö ja taimekasvatuse instruktoreite, maakonna ja jaoskonna agronoomide, kontrollinstruktoreite ning rändkarjaravitsejate palkadeks ja sõidurahadeks, lähevad agronoomilise abiandmise keskkorralduse kätte. Ja kui nüüd endiste aastate jooksul peetud kõnelusi praegu vaadata, neid jälgida ja praegustega võrrelda, siis näeme, missugune meelemuutus on tulnud, kuidas kõik segi on paisatud. Eelmistel aastatel kuulsime, et kontrollühisused, nende liikmed ja terve karjakasvatuse kontroll on ise eriala ja sellel on eriteadlased. Nemed saavad oma summad ja nad toimivad ise oma äranägemise järgi. Nüüd korraga leitakse erakonnapolitiliselt seisukohalt kasulik — kriips peale tõmmata. Nüüd hakkavad inspektorid agronoomide ülesandeid täitma, võidakse ju veel kaugemale minna, nagu seda „Päevalehes“ ette toodud. Aga vaadake, siis on kontroll-assistendid ja agronoomid kõik ühtesegi visatud. Need visatakse kõik ühte patta.

Kui vaadata, kas see teguviis, mida mina lühidalt olen ette kandnud, kannatab mingit arvustust välja, siis peab ütleva, et ta seda küll ei kannata. Meil on tarvis tööd teha üldse karjakasvatuse edendamise mõttes. Kui

see osa ära langeb ja selle osa peale midagi ei jää, kuidas siis saadakse meil edasi? Sellega ei saa selles küsimuses mitte edasi, vaid siis tuleb tagasimineku. Mis on need põhjused, miks tahetakse asja kraavi ajada? Ei ole ette toodud ei eelarve-komisjonis ega ka siin, et oleks teistes maades kord muudetud, seda ette ei ole toodud. Nii näeme, et siin on muu kaaluv olnud, aga mitte põllumajanduse edu, vaid just põllumajanduse kadu. Sellega tahetakse keskseltsile kõige rohkem nii öelda pöialt peale panna. Arvatakse, et need instruktorigid olid keskseltsi juures, kes tegutsesid.

5. Riigikogu järgmise koosoleku aja ja päevakorra määramine.

Abisekretär **O. Liigand** (korra kohta): Riigikogu juhatuse nimel teen ettepaneku, Riigikogu järgmine koosolek pidada neljapäeval, 22. märtsil

kell 10 hommikul. (Päevakord prot. nr. 137/20.)

Peale selle on Riigikogu juhatusel kavatus pidada Riigikogu koosolek 22. märtsil kell 5 pärast lõunat, samuti 23. märtsil, kui võimalik 2 koosolekut.

Juhataja **K. Einbund**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Vaheaeg kl. 19.05 min. — kl. 19.25 min.

6. Eesti vabariigi kulude ja tulude eelarve 1928./1929. aastaks — II lugemisel. (Punkt 4. järg.)

(Aruandja kohale asub kaasaruandja A. Tõllassepp.)

K. Tonkman (põl) (jätkab kõnet): Austatud Riigikogu liikmed! Eile õhtul kõneles härra Päts agronoomilise abiandmise korralduse juriidilisest küljest ja näitas ära need lähtekohad, mille alusel agronoomiline abiandmine läheks põllutöministeeriumi alla. Mina tahaksin mõne sõnaga peatuda tegeliku külje juures, kuidas see tegelikult välja kujuneks ja missugused tegelikud raskused ja ümberkorraldused oleksid agronoomilise abiandmise uue korra juures. Uue korra juures paistavad silma kõigepealt need põhimõtted ja need tööd, mis seni keskselts teinud, ja et neile kriips peale tõmmatakse, ning teised korraldused maksma hakkavad. (J. Lehtman, as: See oli ju Teie oma kava.) Minu oma ei olnud see kava mitte. Mina esinesin eelarve-komisjonis sooviavaldusega, et see vana moodi jääks. (J. Lehtman, as: Niisugust sooviavaldust ei olnud, härra Tonkman) Mina kandsin eelarve-

komisjonis järgmise sooviavalduse ette: „Riigikogu avaldab soovi, et agronoomilise abiandmise teostamine anda täiel määral Eesti põllumeeste keskseltsi kätte.“ See on sooviavaldus, millele juurde lisasin, et agronoomilist abiandmist teostaksid Eesti põllumeeste keskselts ja asunikude liit. See on ka praegu nii. Need on juriidilised üksused, kes seda võivad teostada ilma, et mingisugust takistust oleks. (Vaahelhüüe.) Vaadake, see ongi see osa, milles lõppude-lõpuks asunikud kui ka põllumehed oleksid ühisel pinnal esinema pidanud, et sellest küsimusest üle saada, ja selle järel dusel pidi tulema põllumeeste kutseesindus. Vaadake, see oli see meie omavaheline läbi-rääkimine. (J. Lehtman, as: Millal?) Millal, see ei puutu asjasse, aga et härra Lehtman seda teab, see on kindel, sest selle peale ma otsekohe vastasin.

Kui nüüd agronoomilist abi niisugusel kujul, nagu praegu, oleks edasi antud, siis oleks see meie põllumajandusele suureks kasuks ja sellega ei oleks midagi katki kärisenud, küll aga oleksid meil vastavad seltsid, kellel sel alal oma kogemused, oma vilunud jõud, oma autoriteet olemas, ja need oleksid võinud väga hästi seda agronoomilist abi edasi anda, ilma et mingisugust vastolu oleks tekkinud.

Kui aga nüüd uue korra juurde minna, siis läheb kõik segi ja tuleb enne hulk aega aru pidada, kelle poole millegis tuleb pöörata, sest vanad korraldused ja küsimused olid kõigil teada, need korraldused olid teada juba paarkümmend aastat. Nii oli teada ja kõigile selge, kelle poole tuli pöörata kas kursuste korraldamises või mõnes muus asjas. Asunikude liidu juures ei tea ma, kuidas seal asju aetakse, kuid asunikude juures pole ka nurisemist kuulda tegeva töö juures. Tähendab, mõlemad pooled olid rahuldatud.

Nüüd aga on kõik segi paisatud. Kui tahetakse kontrollküsimusega tegemist teha, siis ei minda enam kontrollinspektori juurde. (J. Lehtman, as: See kontrollinspektor jääb alale.) Kuidas ta alale jääb, kui summad üle lähevad. (J. Lehtman, as: Ma tean täpselt seda.) Võib olla, et Teie täpsemalt teate, ja võib olla on Teil selles paremad andmed, kuid mina räägin neist kõnelustest, mis meil hiljuti olid. (Th. Pool, tõer: See on Teie sooviavaldus.) Ja sooviavaldus ütleb, et kõik need summad agronoomilise abi alal lähevad karjakasvatuse büroole, härra Pool, Teie ise kõnelesite seda. Aga nüüd, kui tahetakse karjakasvatuse kursusi korraldada või piimaasjanduse alal nõu küsida, kelle poole siis pöörata? Kujutage ette: üks põllumees tahab karjakasvatuses

nõu küsida, tal ei ole veel õiget sihti ega põhimõtet üles seatud, kuid tal on mõte, et tahab oma piimakarja edendada ja arendada, ja kelle poole ta siis pöörab? Varemalt läks ta keskseltsi ja vastava karjakasvatuse instruktori juurde, aga nüüd läheb ta jaoskonna agronoomi juurde, kes ei ole mingisugune instruktor. Meil tahetakse praegu karjakasvatuse kursus ära pidada, kuid kust tulevad need inimesed, kes selle korraldavad? Karjakasvatuse instruktoreid ei ole enam olemas, need on kustutatud, nende peale ei ole enam summastid ette nähtud. Vaadake, selles seisab viga. Ei ole enam inimesi, kelle poole pöörata nõuküsimusega põllumajanduse alal. Öeldakse, minge kontrolljaama, seal on neli instruktorit, kes teile nõu annavad. Need instruktorid annavad aga tehnilist nõu, mitte tegelikku. Tegelikud nõuandjad on maha tõmmatud ja sellega ei saa meie kuidagi nõus olla. Selle tagajärjel peab meie karjapidamine veel kaua aega selles sihis edasi arenema, kuni meie suudame üksikud tõuseltsid ümber korraldada. Eelarve-komisjonis selgus, et üle 90% on neid karjapidamisi, kes tõuseltside juurde ei ole koondunud, ja umbes ..., mis on üksikutesse tõuseltsidesse koondunud. Neid tõuseltsi on kolm: friisi, angleri ja maakari. Nende seltside juurde on pandud karjakasvatuse instruktor ametisse, kelle tegelik töö on karja märkimine karjaraamatutesse. Tõuseltside ümber võivad meil koonduda ainult teadlikud ja jõukamad põllumehed, kellel selleks huvi ja teadmisi on ning selleks tarvilikud rahasummad olemas. Suurem mass jääb sellest esialgu täiesti eemale. Kui eelarve-komisjonis küsiti, kuipalju on tõuseltside karjakasvatuse instruktoreid suutnud kursusi ära pidada, siis vastati, et friisi tõu ja angleri tõu karjakasvatuse instruktoreid on kõnelenud 35 päeva ja maakarja instruktoreid 70—75 päeva. Kui võrrelda nende instruktorete kursusepäevi meie karjakasvatuse kursuste arvuga, siis näeme, et need moodustavad iseenesest niisuguse väikse täpikese, mis välja ei paista. Kui võtame üldiste kursuste arvu, missuguseid keskselts on korraldanud, siis näeme, et see tõuseb 700 peale. Nii näeme, et tõuseltsid ei suuda vastavalt juhatada ja nõuandeid pakkuda. Ja selles see häda seisabki. Kui tahame, et meie piimaasjandus ja karjapidamine edenema peab, kui tahame, et meie talumajapidamine edasi areneks suunas, mis praegu on, siis ei tohiks karjakasvatuse instruktorete peale minevaid summastid ära võtta, sest et meie karjapidamine ei ole sellele vastavalt arenenud.

Olen püüdnud lühidalt selgeks teha, mis-sugused raskused meil selle uue korra juures

olemas, kuigi see juriidiliselt veel seletatav. Võib olla tuletate siin ehk meelde seda, millest härra Päts eile rääkis, et ka juriidiliselt sünnitavat see raskusi ja kaunis suuri, kuid tegelikult veel suuremaid. Võib võtta veel teisi näiteid, kuid see viib liiga kaugele. Arvan, et Riigikogul on selge pilt, et siin on hoopis teine suun võetud, ja meie põllumajanduse edenemine kannatab selle all. Kui põllumeeste keskselts tekkis, see oli sel ajal, kui Vene surve ja shandarmivalitsus oli, ei olnud sel ajal siiski niisugust pressi põllumeeste keskseltsi peal, kui seda praegu põllutöoministeeriumi poolt peale pannakse. Sel ajal anti vabalt summad põllumeeste keskseltsile tarvitada. Need summad tulid eelarve korras nõuda ja mis põhjendatud on. Isegi nende summade kontrollimist ei olnud olemas. Olen meie põllumeeste keskseltsi asutav liige ja olen seal algusest peale kaasa töötanud. Nüüd Eesti ajal, kus loodame ja kus loota tohiks, et see kord meil palju kergem oleks, et vaba organisatsioon vabalt tegutseda võiks, et seda vaba organisatsiooni, kellel nii suured teened meie põllumajanduse arenemise alal, tahetakse ja püütakse edasi arendada, tullakse põllutöoministeeriumi poolt ja pannakse põial pähe. Vaadake, sarnane teguviis ei ole õige. Eelarve-komisjonis, kus härra minister ütles, temal olla teada olnud asunikkude liidu kavad... (Põllutöominister O. Köster: See pole tõsi!) Teised komisjoni liikmed mäletavad seda ka... Mul olid teada põllumajanduse peavalitsuse kavad... (Põllutöominister O. Köster: Pidi teada olema)... seadsin eelarve kokku ja... (Põllutöominister O. Köster: Kuulge, pidage piiri — Teie ei vastuta oma sõnade eest?!) Härra põllutöominister, ma ei vastuta praegu üksikute sõnade eest, kuid ma vastutan mõtte eest. Mõte oli see, et mul oli teada põllumajanduse liidu kava, seadsin kava kokku, esitasin Vabariigi Valitsusele, Vabariigi Valitsus sanktsioneeris selle ja see on praegu siin. (Vahelhüüe põllutöominister O. Köstri poolt.) Kuulge, härra minister, kui Teie ütlete, et Teil teada ei ole, kus Teie oskasite siis need 16 maakonna agroomi oma eelarvesse sisse võtta, just nagu see põllumajanduse liidu kavas praegu olemas. (Põllutöominister O. Köster: Minul olid teada kõikide seltside kavad. 33 oli minu kavas.) Teie ütlete praegu, härra minister, et see õige ei ole, aga ma küsiksin, kuidas siis niisugune kokkujuhumine tuli, et mitte keskseltsi kavaga kokku ei juhtunud, vaid just ümberpöörduvalt. (J. Sikkar, as: Keskseltsil polnud kava. — M. Martinson, põl: See kava on vanem, kui

Teie, härra Sikkar. — J. Sikkar, as: Keskseltsi kava ei kõlvanud kuskile!) Härra Sikkar, Teie olite eelarve-komisjonis ja Teil peaks see küsimus enam tuttav olema. Ma ei taha Teie küsimuste peale reageerida, mis Teie siin üksikult välja kisute, et aga mind rööpast välja viia. Sellepärast, et Teie teate need kohad ära. (Põllutöominister O. Köster: Kas Teie rööpas olete olnud?) Mina, härra minister, ma vabandan, et ma valitsuse liikmele otsekohe ütleva pean.. (Põllutöominister O. Köster: Ta istub praegu saadiku pingis, võib öelda küll. — Chr. Kaarna, tõe: Teie ütlesite ju, et Teie ei vastuta oma sõnade eest.) Ma näen, et olukord on praegu hoopis teistsugune ja palju kirjum, kui omal ajal. Vene valitsuse ajal aeti teatud venestamise poliitikat, aga meie põllutöominister ajab niisugust poliitikat, mis ei kõlba tegelikule asunikule, vaid kõlbab ligidalseisvale erakonnale. Niisugune teguviis ei ole meie põllumajanduse edenemisele kasuks. Seda tuleb kohe muuta ja vastavalt meie edenevale elule kaasa elada. Mujal katsutakse korraldada põllumajanduse kaitse organisatsiooni ja püütakse neile kaasa aidata, et nad edeneksid, et nad aitaksid üldisele põllumajanduse edule kaasa. Meil aga püütakse seda igatepidi takistada. Kui meie nii edasi läheme, kuhu meie siis lõpuks jõuame? Meie jõuame siis umbkotti, kus meie tõesti peame sellele alla kirjutama, mida härra Martna kõneles, et meie peame endid linna kokku koondama ja peame abi saama. Aga kelle käest? Meie ei või nii kaugele minna, vaid meie poliitika peab niisugune olema, mis inimesi rohkem maale koondab ja abi annab, mis rahvast ülal peab. (A. Laur, as: Päris õige. Nii palju on õigust.) Julgen kinnitada, et sama järgneb paranduse tegemisel. Kogemused on meil selleks olemas. Kui niimoodi asju aetakse, siis ei saa meie kuigi kaugele.

Kui küsida, mis sihis peaks praegu küsimust lahendama, oleks minu arusaamisel selge, asja lasta edasi minna vana moodi ja mitte asuda uuele ja libedale teele. Siis saaksime ka sellest juriidilisest küljest üle, millest kõneles härra Päts. (Th. Pool'i, tõe vahelhüüe.) Kas peame külma rahuga vaatama, kui teie lõhute vana organisatsiooni. (Vahelhüüded.) Kes teie siis olete, et teie võite üksi teha seda? Kes tungis peale, kes tuli selle soovivaldusega Riigikogusse, et agronoomiline abi läheb põllumajanduse liidu kätte, kas need olid põllumehed? Meie ei ole kunagi teie peale tunginud, ja kui teie peale tungite, siis astume vastu, ja kes võidab, see on küsimus. (Vahelhüüded.) Teie võit

ei ole sugugi kindel. Meie ei ole algatajad olnud, vaid teie, ja nüüd küsite, kes tegi sooviavalduse. Teie tegite sooviavalduse. Meie olime selles teadmises, et härra põllutööminister niisuguse eelarve esitab, nagu igal aastal, aga teie tulete nurga taha... (A. Schulbach, tütar: Jätke Tonkman'ile söödamaa, siis on kõik korras!) Teie ärge rääkige, vaadake, kuidas oma „Vaba Maa'ga“ toime saate, mis Teie põllumajandusest teate!

Tahaksin mõne sõnaga puudutada seda õhkkonda, mis valitseb põllumajanduse peavalitsuses. See õhkkond ütleb meile selgesti, missugused tuuled seal puhuvad. Minul on terve pakk kirju, mina ei hakka neid kõiki ette lugema, aga ma toaksin mõned üksikud näited, kuidas meil praegu põllumajanduse peavalitsuses asjad on. 17. detsembril 1927. a. läks Aakre piimatalituse esindaja härra Eichelman põllutööministeeriumi, et seal läbi rääkida piimatalituse laenu pikendamise asjas. Põllumajanduse peavalitsuse abidirektor Martin, kes oli peavalitsuse juhatajaks tol ajal, esitas Eichelman'ile küsimuse, missugune liit toimetab Aakre piimatalituse revisjoni. Kui tähendati, et Aakre piimatalitus kuulub põllumajanduse revisjoni liitu, siis öeldi, et Aakre ühisusel tuleb põllumajandusliku revisjoni liidust järgmisel peakoosolekul lahkuda ja ühistegelisesse liitu astuda, sest põllutööministeerium ajavat asja ühistegelise liidu kaudu. Selle järgi on ta esitanud küsimuse, kuhu Aakre piimaühisus oma või saadab. Kõige selle juures on ta mõista andnud, et on kerge laenu pikendada, kui ühisus on ühistegelise põllumajanduse liidu liige, kui aga põllumajanduse revisjoni liidu liige, siis on küsimus küll kahtlane. Siin on tingimata võimu kurjasti tarvitamisega tegemist. (M. Laarman, põl: Väga õige!) Peavalitsuse juhatajal ei ole mingisugust õigust küsida, missugusesse liitu kuulub Aakre piimatalitus. Missuguse õigusega küsib ta, kuhu talitus oma või saadab? Minu arvates võib piimatalitus või sinna saata, kuhu ta ise tahab.

Vaatame edasi. Põllumajanduse peavalitsuse aastaraamatus, mis on riigi kulul trükitud ja mille on kirjutanud härra Martin, on lehekülj nr. 35 muu seas järgmist öeldud: keskselts ei ole suutnud kogu Eesti ühiskondlikku agronoomilist tööd korraldada ega ka oma juurde koondada. Sellepärast meie näeme, et kogu Eesti iseseisvuse aastate jooksul on arenenud üksteise järgi üksikud ja ühiskondlikud agronoomilised alad, koondues iseseisvateks organisatsioonideks. (Th. Pool, tütar: Kas see on vale siis?) Mis kohtumõistja on Martin keskseltsile? (M. Laarman, põl: Täiesti õigus!) Põllu-

majanduse peavalitsuse direktor ei tohi niiviisi raamatus kirjutada. See on kohtumõistja osa. Kas härra Martinil ei ole küllalt teada, kuidas keskseltsilt iga aasta summasid on ära võetud, mis aga viidud erialade peale. Ja tänavu tahetakse viimne tükk ära võtta. Ja nüüd tuleb härra Martin ja kirjutab aastaraamatus ja ütleb, et keskselts ei ole suutnud seda korraldada. See ei ole keskseltsi võimeus, vaid see on vägivald. Vägivallaga võtate keskseltsilt... (Sagedased vahelhüüded keskel)... sest ta on autonoomne asutus, kuna ta on abirahasid saanud juba Vene ajal (J. Sikkar, as: Keisri patent!) aga mitte nõnda nagu teie arvate. Ja nüüd tuleb üks härra Martin ja ütleb, et ta ei ole suutnud kaasa tõmmata seltse oma ümber. See ei ole õige teguviis. (Vahelhüüded keskel.) Ja kui vaatame selle raamatu läbi, siis leiame palju niisuguseid küsimusi. (Vahelhüüded keskel.) Teile on tõde praegu kibe kuulata, ja sellepärast lähete väga ärevile kuulates, et teie nii toimetate, nagu ma kõnelenud olen.

Siin on veel terve rida küsimusi, mida ma käsitada ei taha, aeg läheb edasi. Kuid on ka teisi küsimusi, näiteks ei ole selgunud Jaanhold'i tegevus. Juba eelarve I lugemisel juhtisin tähelepanu sellele, ja ütlesin, et juba see kirjeldus, mis Jaanhold'i tegevust paljastab, võib meie põllumajandusele suurt kahju tuua, ja kui see härra ei saa kõrvaldatud sellelt kohalt, siis peame küsimuse tõsiselt võtma. (Vahelhüüde põllutööminister O. Köstri poolt.) Kohtuprotsess võib nii ja naa olla, (Naer.) aga sisuliselt teab härra minister väga hästi, kuidas Jaanhold'i küsimus on, sest härra ministril on väga hästi teada, kuidas härra Jaanhold meie või väljaveo alal on toimetanud. Ja kui teie poete kuskile nurga taha... (Vahelhüüde keskel: Kas kohus on nurgatagune või?) ja neid küsimusi ei saa kujutada kohtus nii, kuidas see tõelikult on, siis ei ole õigus veel teie käes, mida tahate saada. Sisuliselt on süütegu tehtud ja sisuliselt on küsimus õige. Nii näeme meie, et meil on neid küsimusi väga palju, mis meid ei lase oletada praegust põllumajanduse tegevust õiges joones ega õiges pildis, sest meil on päratu tähtis põllumajanduse edenedmine, see mängib meie riigis väga tähtsat osa, ja sellepärast oleks äärmiselt tähtis, et see valitsuse liige, kes põllutööministeeriumi juhib, eriti neid küsimusi peaks omale tähelepanuks võtma, sest terve rida küsimusi, mida täna olen siit ette kandnud, kuuluvad eriti temale, ja oleks väga loota ja soovida, et tulevikus need küsimused soovitud sihil lahendatud peaksid saama, sest meie ei saa niisugustes küsimustes külmalt pealtvaata-

jateks jääda, vaid sõdime selle eest, et need küsimused soovitud sihis lahendust leiaksid, sest meie põllumajanduse edu on meile kõigile kallid.

Siis tahaksin lõpuks lühidalt veel peatuda meie teedeküsimuse juures. Sellest küsimusest on nüüd kõneldud ka eelarve-komisjonis ja sellest küsimusest kõneldakse loodetavasti ka sel korral, kui teede seadus Riigikogus arutamisele tuleb. Kuid siiski tahaksin ma lühidalt mõne küsimuse juures peatuda ja nüüd alla kriipsutada neid põhimõtteid ja neid lähtekohti, kust seda küsimust arendada võiks. On ju täiesti selge, et meie teede korrahooldmine niisugusel kujul, nagu praegu, enam edasi minna ei saa, sest põllumehed naturaalkohustusena ei suuda neid kohustusi enam täita, need kohustused lähevad iga aasta suuremaks, nagu lugupeetud härra Päts eile õhtul kõneledes tõi näite, kuidas nad on Jakobson'i ausamba avamiselt tulnud ja kui suured kraavid jäänud järele maantee peale, kust autod läbi sõitnud. Kui nüüd need naturaalkohustused niisugusel kujul põllumehe kanda tahetakse veeretada, ja selle ettekäändega, et meil puudub raha, ja kui raha pole, siis peab põllumees olema see, kes selle töö teeb. Edasi kõneldakse jälle ja lastakse nüüd teatud ringkondade ja ajakirjanduse poolt lendu see mõte, et kui põllumehed naturaalkohustuse kaotamist tahavad, siis peaksid maksuseadused välja antama. Kui meie tähele panemata mööda laseme minna meie riigi eelarve ja lähemalt ei silmitse, missugused summad ühe või teise asja peale välja antakse, siis võime niiviisi kõnelda. Teedetegemise summade võtmine eelarvesse on otstarbekohasuse küsimus sellelt seisukohalt, mis arvatakse nüüd tarvilik olevat teiste väljaminekute kõrval, kas teed või mõned teised küsimused, kas palkaküsimus, hoolekandeküsimus, kooliküsimus või palju teisi küsimusi, kas on teedetegemine nendega ühevääriline või mitte? Kui ta seda on, nimelt ühevääriline, siis võime vastavad summad teisest kohast kärpida. See on üldine põhimõte. Kui käesolevat eelarvet lehitseme, siis leiame vastavad summad, mis jääksid teedekapitali. Kui neid suurendada, kuid ma arvan, et praegusel korral Riigikogu seda tööd enam ei saa teha ega neid parandusi läbi viia sellepärast, et Riigikogus niisuuri parandusi läbi viia on võimata, need oleksid pidanud eelarve-komisjonis läbi viidama, aga et eelarve-komisjonis see põhimõte läbi ei löönud, isegi ei ole küsimus rühmadele ühemeelne, ja ka valitsus pole jõudnud põhimõttelikkude seisukohta küsimuse kohta võtta, siis ometi peaks küsimus selge olema. Meil

on muu hulgas mitu aastat tagasi lükatud Tallinna automaat telefonijaama ehitamise küsimus. Sel aastal on ta eelarvesse võetud. Ma ei vaidle sisulikult selle tarviduse vastu ja telefoni saamine on meil raske, kuid automaatijaama ehitama hakata, see nõuab sajad miljonid kulu ja seda võiks väga hästi väliskapitaliga ehitada. See raskusi ei tekitaks, kui meie küsimust sellelt seisukohalt võtaksime. Võiks välislaenu võtta automaat telefonijaama ehitamise peale ja 4 kuni 5 aasta pärast jäta see ülejääki, mitte just ülejääki, vaid selle summa võiks maanteede korraldamise peale ära kasutada.

Nagu Riigikogu liikmed teavad, esineti eelarves sisevete ja rannasadamate korraldamise krediidiga ja selleks on 5 aasta jooksul ette nähtud teatud väljaminekud. Põhimõttelikkude ei saa ju selle vastu kõneleda, sest rannaelanikkudele ja sisevete juures elavatele inimestele on see küsimus väga tarvilik, kuid siin tõuseb jällegi küsimus, kas suudame neid korraldusi korraga läbi viia. Siin peaks kaalumine võetama, et kas ei oleks võimalik sisevete ja rannasadamate korraldamise kava edasi lükata ja maanteede küsimust katsuda läbi viia. Kui maanteede küsimus on juba lahendamise teed läinud, siis võiks ka sisevete ja rannasadamate juurde asuda. Siseveeteed on ju väga head, kuid neid võib ainult teatud aastaegadel kasutada. Jõesid külmetavad kinni ja läbikäimine ei ole kuigi elav, kuid maanteede küsimus on palju tähtsam.

Nii et ka neid küsimusi võiks kaalumisele võtta. Nii leiame meie väga palju summasid. Muude hulgas võiks tähendada, et ka teedeministeriumi eelarve-komisjonis oli võimalik teatud summasid üle 20 miljoni marga üle viia maanteede korraldamise peale. Ja see oli ainult ühe ministeriumi juures. Kui nüüd tahetakse kokku hoida, ja üht teatud sihti läbi viia, siis arvan, et hea tahtmise juures on see võimalik. Ja sellepärast ei võiks seda küsimust enam edasi lükata ja seda nagu tahaplaanile jätta.

Kokkuvõttes tahaksin alla kriipsutada, et ma oma kõnes olen püüdnud selgeks teha põhijooni, mis meie põllumajanduses on valitsenud, eriti agronomilise abiandmise alal. Siin tahaksin eesjoones alla kriipsutada, et põllumajanduse juhid ei ole täit tähelepanu pööranud põllumajanduse edenemise ja arenemise peale.

Siin — põllumajanduse edenemise ja arenemise sihis tuleb niisugust moodust näha, et meie püüaksime rohkem töötavaid inimesi maale saata ja neile rohkem võimalusi luua, maal eluasemeid soetada, et seal edasi töötada.

Edasi, et agronoomiline abiandmine ei võetaks neilt organisatsioonidelt ära, kes seni seda teostanud, ja et seda nii laiali ei paisataks, kusjuures tal kindlat pinda ei ole.

Ja lõpuks, et teede küsimuses, nii tähtis kui ta on, tuleb ühisele otsusele jõuda, et põllumehed sellest raskest naturaalkohustuse koormast vabaneksid.

J. Lehtman (as) (fakt. märk.): Härra Tonkman tõendas, et mina teadvat ühest niisugusest lepingust, mille järgi pidi kohe loodama põllumeeste esindus. Mina pean kategooriliselt tõendama, et mina mingisugusel salakoosolekul ei ole olnud ja mingisugusest salalepingust ei ole teadnud, mille järgi peaks kohe põllumeeste esindus loodama. (K. Päts, põl: See on koalitsiooni punkt.) Siis ärgu tõendatagu, et mina seda ainult tean, vaid öeldagu, et see on koalitsiooni punkt.

K. Tonkman (põl) (fakt. märk): Faktilise märkusena pean tähendama härra Lehtman'ile, et see küsimus oli täiel määral koaleerivate rühmade läbirääkimistel härra Riigivanema juures, millest ka härra Lehtman osa võttis.

J. Fuks (as) (fakt. märk.): Rkl. Tonkman tähendas oma kõnes, et mina olla põhjendanud oma ettepanekut sõjaministeeriumi eelarve juures seega, et sõdur tahtvat palju süüa ja olevat tarvis toiduhinda vähendada. Mitte selles ei seisnud minu ettepanek, vaid selles, et eelarvesse võetakse suuremad summad, nagu seda ka sotsialistide rühmast härra Johanson tähendas, kuna välja maksetakse teised vähemad summad. Ma tõin ette riigikontrolli läinud aasta aruande, kust on näha, et lihapuuda eest üle 800 marga ei ole maksetud. Samuti ka leiva juurdeküpsetamine. Sellejuures tähendas härra sõjaminister kindral Reek, et ta kaugeltki ei ole rahul sellega, mis on tehtud leiva juurdeküpsetamise alal.

Juhataja K. Einbund: Palun faktilise märkuse piiridesse jääda.

J. Fuks (as): ... ja et seebi kvaliteeti saab tõstetud. Siis oli veel rukkiahind eelarves väike võetud, ja mina ütlesin, et teiste toiduhindade ülejäägist on võimalus rukkiahinnale juurde maksta.

K. Tonkman (põl) (fakt. märk.): Faktilise märkusena pean tähendama, et rkl. Fuks ütles kindlal sõnal eelarve-komisjonis, et teie võtate liiga kõrge hinna üles, et kontrollandmed näitavad, et on odavamalt saadud.

Kaubandus-tööstusminister J. Holberg: Lisaeelarve arutamisel eelarve-komisjonis ja niihästi tänasel koosolekul võttis sõna lugupeetud eelkõneleja kaubandus-tööstusministeeriumi operatsiooni fondi kohta.

Teine küsimus oli, mispärast kaubandus-tööstusminister tegi ettepaneku Pärnu linatööstuse aktsiaseltsi nõudeasi lõpetada kasseerimata, ja et oleksid tulnud need isikud vastutusele võtta, kes seda asja nõnda ajanud, et riigile protsess kaela tuli. (K. Tonkman, põl: Ma ei ole seda rääkinud.) Eelarve-komisjonis rääkis sellest härra Johanson. Mis sellesse puutub, siis pean tähendama, et selleks operatsiooniks on luba antud väliskaubanduse nõukogu poolt. Asjalugu iseenesest on järgmine.

Pärnu linatööstuse aktsiaselts pööras palvega 1. oktoobril 1919. aastal kaubandus-tööstusministeeriumi poole, et lubataks temal osta kodumaal ja viia välismaale 15.000 puuda linu ja 10.000 puuda linaseemet selleks, et saadud valuuta eest osta vabriku masinaid ja sisseseadet. Kirjaga 10. oktoobrist 1919 nr. 11821 teatas kaubandus-tööstusministeerium, et väliskaubanduse nõukogu oma otsusega 9. oktoobrist 1919 on lubanud palutud arvul linu ja linaseemet välja viia tingimusel: 1) et linad ja linaseemne müüb ministeerium seltsi arvel ja hoiab saadud valuuta puutumata tellitud masinate ja sisseseade väljamaksmiseks, ja 2) et masinate tellimiste ärakirjad ja arved peavad ministeeriumile või tema esindajale ette näidatud saama raha maksmiseks. Ühtlasi on väliskaubanduse nõukogu otsuses veel tähendatud, et „ülejääv valuuta riigi kasutamiseks saab“. Sama kirjaga 10. oktoobrist 1919 volitab kaubandus-tööstusministeerium seltsi kokku ostma kuni 15.000 puuda linu ja 10.000 puuda linaseemet. Linaseemned olid kokku ostetud 6. jaanuariks 1920, millest seltsi juhatus ministeeriumile teatas, ära tähendades nende hinda £ 17.500. Need linaseemned on ministeeriumi poolt ära müüdud 5. märtsil 1920 £ 17.888.15.11 eest; sellest summast makseti seltsi direktorile välja £ 500 ja viidi ostetud masinate arvele üle Berliini £ 17.000 aja jooksul 20. aprillist kuni 16. juunini 1920. Viimased asjaolud on tõendatud riigi kaubaagentuuri vahekirjaga 30. aprillist 1925 kui ka kaubandus-tööstusministri vahekirjaga 17. novembrist 1923. Linu oli selts kokku ostnud 27. jaanuariks 1920 5870 puuda 33 naela. Telegrammiga 27. jaanuarist 1920 teatas ministeerium, et kõik linaostmised tulevad seisma panna. Aprillis 1920 pandi kokkuostetud linad ministeeriumi poolt luku taha. 20. juulil teatas ministeerium seltsile, et linade müük Saksamaale on otsustatud

jaatavalt ja et linad tulevad tule vastu edasi kinnitada, ja lõpuks, aja jooksul 25. septembrist kuni 8. oktoobrini 1920, saatis selts kõik linad Tallinna ministeeriumile, ühtlasi arvestades linade koguhinda £ 27.998.4.9. Selle hinna vastu ministeerium ei vaelnud, vaid on vastuoksa linade arvel välja maksnud £ 7954.10.9 ja 2090.10.3. Nagu asjatoimetusest näha, on aktsiaselts mitu korda palunud linade müümiseega rutata, tähendades, et raha hädasti tarvis on. 20. oktoobril 1920 oli valitsus otsustanud linad valitsuse omaks lugeda, kuid see otsus muudeti erikomisjoni otsusega jaanuarist 1921 ning teatati sellest seltsile. 18. märtsil 1921 palub selts „linade arvel“ saata valitsuse esindajale Berliinis £ 5000 arvete õiendamiseks masinate väljasaatmise juures. Selle kirja põhjal maksis ministeeriumi esindaja Berliinis 2. mail 1921 palutud £ 5000 seltsi poolt ostetud masinate eest välja. Ehk küll palutud oli seda summat linade arvel välja maksta, kanti see summa Eesti pangas seltsi kontokorrent arvele „laenu“ sisse. Eesti panga poolt ühenduses kuldkroonide maksmapanemisega, kursi langemisega ja protsentide arvestamisega ettevõtetud ülekanndmiste tagajärjel väljendus see „laen“ nõudmise sisseandmise ajaks summas 13.815.506 Emk.

Sellel alusel andis selts nõudmise kaubandus-tööstusministeeriumi vastu sisse 1926. a. Seltsil oleks olnud juriidiline õigus nõuda kogusummat, mis £ 27.000.—.— puudu oli, nimelt £ 15.000.—.—, kuid selts nõudis ainult £ 5000.—.—. Kahes kohtuinstantsis on see mõistetud välja ja nüüd tuleb see lõpuvormis. Sellelt seisukohalt välja minnes panin ette valitsusele, see asi kassatsioonita lõpetada. Riik ei ole saanud kahju, sest riik on need linad, seltsi linad, ära müünud ja raha kinni pidanud, tegelikult on riik seltsile 6% maksnud, kuid ise rohkem saanud, nii et sisuliselt on aktsiaselts kahjusaaja, aga mitte riik.

(Aruandja kohale asub aruandja J. Laidoner.)

J. Lattik (krst): Väga lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui on võimalus olnud jälgida neid kõnesid, mis eelarve juures on peetud, siis peame kõik tunnistama, et need kõned aastate jooksul on sisuliselt kui ka väliselt muutunud.

Esimestel aastatel tungiti enam-vähem teravalt tollekordsele valitsusele kallale ja tehti ta üksinda vastutavaks terve riigi eelarve eest. Nüüd on Riigikogu, ära tundes kaasvastutust ja koostööd, enam-vähem asunud enese arvustamisele. Vabariigi Valitsus on õieti jäänud pealtvaatajaks. Puudutatakse üksikuid ministreid, aga tervet valitsust ja tema suuna

ei puudutata. Täna on ka valitsus sellest järelduse teinud ja puudub koosolekult, sest teda see ei huvita, — mis öelda on, seda öeldakse rühmade vahel. Ja see on suur muutus, mis on tekkinud meie eelarve-vaidlustes ja selleks peetud kõnedes. Mina arvan, et see suun on täiesti õige, et Riigikogu enese arvustamisele asub. Siis tema tunneb end ka täielikult vastutava olema. Ja kui lugupeetud Riigikogu liikmed, rahvasindajad on siin pikki kõnesid pidanud, siis kuulasin neid õige teravalt, ja on mulle silma puutunud, et kõik rahvasaadikud püüavad teid leida, kuidas asja parandada. Isegi kõige pahempoolsemad kõnelejad ei ole valitsusele otse kallale tunginud. On tunnustatud, et eelarve oma kogusuuruses ei ole halb, on tunnustatud, et eelarvega leppida võib, et see on kohane. Ma tahaksin juhtida tähelepanu, austatud rahvasaadikud, kahe asjaolu peale. Esiteks on minu arvates väga lühidalt mööda mindud sellest vahekorra, ma ütlesin haigest kohast, mis meie riigi organismi, valitsuse, riigi ja omavalitsuse vahel on tekkinud. Rkl. Päts puudutas kaunis õrnalt seda küsimust ja tõi ette, et põllumeeste rühm on nõudnud, et selgust muretsetaks ja reguleeritaks seda vahekorda, mis aastate jooksul tekkinud. Maaomavalitsus, keskasutus, on endale suured õigused saanud, ta jubib ja ajab asju miniatüüris nagu parlamentki, temal on osakonnad — ministeeriumid olemas. Meie proovime seal oma jõudu, kui seal ägedalt asju aetakse, siis on see proov. Maaomavalitsus on eelparlament.

Vahekord omavalitsuste ja parlamendi vahel ei ole normaalne olnud, samuti ei ole finants külg normaalne. Riik on pidanud suuri summasid välja andma. Omavalitsustele on antud suured õigused. Minul on juhus olnud kahe aasta jooksul kokku puutuda selle tegevusega, ja see tegevus on omapärane. Sarnasel kujul aga ei saa asi edeneda. Mitte ükski põllumehed ei ole seda tundnud, vaid ma usun, et igauks meist, iga rühm on aru saanud, et tuleks midagi teha. Kus kaks või kolm Riigikogu liiget koos, seal räägitakse, et midagi uut oleks vaja omavalitsustes ette võtta. Suurtel koosolekutel minnakse aga sellest mööda. See on tundemärk, et omavalitsuste käes on liiga suured õigused, neid ei juleta puudutada. Ma tuletan ainult meelde üht suurt õigust, mis omavalitsustele kätte antud, ja millega ma kogu aeg kokku puutunud olen, see on koolidevõrgu määramine. Ei ole kuskil riigis koolidevõrgu loomise kord nii ebanormaalset välja kujunenud, nagu meil, see on täiesti juhuslikult. Kui sattusid etteotsa isikud, kellel huvi asja vastu, need korraldasid seda oma äranägemise järgi; kui sattusid ette-

otsa isikud, kellel vähe huvi selle vastu, need tegid omamoodi, — kuna vastutus terve töö eest veeretati keskvalitsuse peale. Raha nõuti keskvalitsuselt. Ei ole olemas võib olla väärsemat väärnähtust, kui see, kuidas meil raha määrati. Keskvalitsus andku raha, küll omavalitsused teevad.

Nüüd on uus kooliõpetajate palgaseadus vastu võetud. Seal on määratud omavalitsustele kanda 10% kuludest. Ma ei usu, et omavalitsused seda kuidagi tasuvad, nad tulevad keskvalitsusesse, tulevad parlamendi juurde raha nõudma.

Ma tahaksin öelda, et see keskparlament kasvatab õieti seda kroonut, mida meil nii kardetakse. Keskvalitsuses ei tööta valitud isikud, vaid töötab ametnik, kes oma kohust täidab, kellele mingisugust poliitilist huvi ei ole. Omavalitsusse, sinna määratakse ametnik, kelle seljataga seisab erakond, kellelega ta seotud. Kui teie lähete omavalitsuse asutusesse ja seal tegemist on lihtsa ametnikuga — asjaajajaga, siis saate varsti asja korrapäraselt toimetada; kui aga astute omavalitsuse asutusesse ja tegemist on juhtiva isikuga, siis peab rehkendama sellega, et see on poliitiline isik, kes ei saa asja nii otsustada, nagu ta oma parema äranägemise järgi teha võiks ja tahaks, vaid ta küsib, mis arvab tema rühm selle kohta.

Aga seal on just see kardetav koht, kus ametnik ja poliitiline tegelane on ühes isikus ja kus ta võib tegutseda oma äranägemise järgi. Võtame ebanormaalse vahekorra protsessidega. Valitsus peab alati protsesse omavalitsustega, peab selle peale raha kulutama, advokaate palkama, õieti mingisuguse vahepealse parlamendiga võitlema, kes mängib suurt osa. Sarnane olukord ei ole õige ja seda peaks iga eelarve juures ka välja ütleva, ja seda peaks selgesti ütleva. (L. Johanson, stp: Nüüd, kus kogudustest välja aetakse, nüüd tahate minna sinna.) Mina arvan, kui sinna mõne sotsi asemel Teile vihatud papp läheb, siis oleks kord sootu teine. Aga ei ole asi veel nii kaugel, et papid sinna lähevad, seal on sotsid seni olnud, ja see ikka karjatab, keda kaigas puudutab. (L. Johanson, stp: Teie pistate nina igale poole.)

Juhataja **K. Einbund:** Rkl. Johanson, ma palun mitte ebasüüdsaid sõnu tarvitada.

J. Lattik (krst): Mina vastaksin, et mina ei ole oma nina pistamiseks kultiveerinud, see on jäänud teiste asjaks, kes seda armastavad teha. (L. Johanson, stp: On

ta Teil ikka kultiveeritud küll, mitte kultiveeritud, aga kuldiveeritud.)

Juhataja **K. Einbund:** Rkl. Johanson, ma kutsun Teid korrale.

J. Lattik (krst): Ma olen küll klassilise gümnaasiumi lõpetanud, aga et nüüd üks sotsialist kuldist omale ladinakeelseid sõnu teeb, seda ikka ei saaks teha, kuigi see sõna Teile kangesti armas on. (Vahelhüüe L. Johanson'i, stp poolt.) Vaadake, härra Johanson, mina ei ole peegel, ärge teinekord minu peale vaadake. Teie näete oma nägu seal ja peate mind peegliks. (L. Johanson, stp: Tunneme Teie „p“-sid niipalju kui Teil neid on.) Ma usun, et see kõik, mis „p“ tähega algab, Teile tuttav ja armas on. Aga nüüd on ühe sotsialistliku rahvasaadiku viha nähtavasti üle läinud, ta muigab ja naerab, ja ta võtab nüüd vaevaks minu kõnet kuulata. (Vahelhüüe L. Johanson'i, stp poolt.) Mul ei ole aega praegu seda „p“ tähestikku läbi võtta, ja ma tunnen, et mul ei ole oskust. Teile kõike seda õpetada, selles asjas peaksite kellegi teise poole pöörama, kes Teile võib koolmeistriks olla. Meie näeme, kuidas üks sots, omavalitsuse tegelane ägedaks saab. (Haridusminister A. Mõttus: See on kroonu!) Ja kroonut ei tohi puudutada.

Kui nüüd minna edasi, siis ma tähendasin juba koolivõrgu peale, eriti kui raskelt on seal samme astunud ja kui palju kohustusi on koolivõrgu parandamine rahalisest küljest peale pannud, eriti praegusel momendil, kus on niiõelda pöördema meie koolielus. Rahaline külg tuleb ikkagi riigi kanda võtta, kuna omavalitsus seda teha ei suuda ja siis ka juba õigusel.

Puudutades teisi osasid, mis omavalitsusel on olemas, pean ütleva, et mul on vähe kokkupuutumist olnud teiste osakondadega, peale osakonna, kes teede asju juhib. Nimelt anti mulle teed teha, mida ma aga ei teinud, ja mind kaevati kohtusse. Pean ütleva, kõigis viies instantsis võitsin hiilgavalt protsessi. Huvitav on asjaolu, kuidas teedevõrku määrati. Minule määrati teed teha, mida olemas ei olnud. Kui ma pöörasin maavalitsuse poole, kes teede osakonda valdab, ja abi küsisin, siis vastati mulle, et tema võim on otsas, tema ei saa midagi teha, ma pean leppima sellega ja kohtu poole pöörama. (G. Loorenz, as: Taevateel!) Teie kujutate vist endale taevariiki ette, nagu peaks sinna viima mingisugune maantee, kuhu kruusa peale pannakse. Sarnasel kujul ei saa mina seda teed näi-

data, vaid see tee on ikkagi teisel kujul olemas. Teie elate algastmel, kus vaimlik tee peaks kruusaga kaetud olema.

Seal selgus, kui kohus asus asja arutamisele ja kui vallavanema abilt küsiti, kas seal oli teed, mis tegemiseks määrati, vastas viimane, et seal on üle nurme mitmed teerajad sõidetud. Küsimise peale, kuhu kruusa pandi, vastati, et seda ei saanud teha, sest seal oli palju teeharusid. Aga ometi määras omavalitsus teosoa kätte, ja ma pean ütleva — tänapäevani on ta tegemata. Nii talitasid kohapealsete olude tundjad.

Austatud Riigikogu liikmed! Tõepoolest on aeg sarnast olukorda lõpetada, mis meil riigi ja omavalitsuste vahel olemas. On tarvis kindel vahejoon tõmmata seadusega, ära näidates, missugune osa kuulub valitsusele, missugune omavalitsustele. Meil on kindel valitsus, kes tugeneb suurele parlamendi enamusele, ja sellepärast pööran selle valitsuse poole, et tema sellest tõsisest küsimusest mööda ei läheks. Tema käes on see kerge lahendada, sest koalitsioon on kindel ja tema vastu ei saa olla. (Chr. Kaarna, tões: Teie õnnistus puudub.) Mis jaoks õnnistus, kõik on kodanlik, saate ilma õnnistusetagi läbi. (Chr. Kaarna, tões: Raske on, väga raske!) Kui seda tunnete, et raske on, siis tunnen selle üle rõõmu.

Puudutaksin üht teist küsimust, nimelt riigi ja kiriku vahekorda. Sellest on meie Riigikogus, lugupeetud rahvaesindajad, väga palju räägitud. Vaevalt on kuskil teistes parlamentides selle küsimuse üle niipalju kõneldud, kui meil. Pean ütleva, et alati, kui selle üle siin on kõneldud, mäletate kõik väga hästi, nimelt meie kiriku, selle suure ja vana organisatsiooni üle, on leitud, et selles halbade vahekordade küsimuses on süüdi ikkagi üks kirik, mitte rahvaesindus. Eesti iseseisvuse 10. aastapäeva puhuks rahvaesinduselt rahvale läkitatud manifestis oli öeldud, et tahetakse just head vahekorda kiriku ja riigi vahel luua. Peab tunnistama, et tülis on perekonnaseisu seadus. (Chr. Kaarna, tões: Teie peres on palju halbu inimesi. — B. Oja, tões: Miks Teie piiskopiga riidu läksite?) Selle seaduse elluviimine on tekitanud väga palju raskusi. Selle üle on vaieldud siin Riigikogus. Ma ei taha kõiki neid asju meelde tuletama hakata, aga ütlen niipalju, et kui üks vahekord halvaks on läinud, siis ei ole seal süüdi üks pool. Kui ainult üks pool süüdi tunnistatakse, siis on minu arvamise järgi teine pool jõuetu, nõrk, kes tahaks elada teise süüst.

Kui perekonnaseisu seadus ellu viidi ja pikad määrused maksma pandi, siis juhtisin ma tähelepanu selle peale, et seaduse paljud määrused raskusi võivad tekitada, samuti ka lahkeliisid riigivalitsuse ja kiriku vahel. Tolkorral leiti, et peab neist raskustest üle saama. Esimene raskus oli see, kui seati sisse uued raamatud, mis pidid perekonnaseisu raamatuid asendama. Tulid uued registrid. Kuid siis leiti, et see töö on raske. Et need raamatud aga tellitud olid ja palju maksma läinud, siis tulid nad ka ära kasutada. (Vahelhüüe.) Minul on terve hulk ringkirju käes, mis siseministerium andnud nende asjade registreerimise kohta. (Vahelhüüe keskelt.) Kuidas, kirikuraamatuid ei pea õpetajad? (Vahelhüüe.) Ainult registrid, teisi aktiraamatuid aga kõiki. Kas olete, härra kohtumister, neid aktiraamatuid ise kirjutanud ja vaadanud, kuipalju aega nende peale läheb? Härrad rahvasaadikud, kui teist keegi oleks seda praktilist tööd ise teinud ja seda registreerimist lähemalt vaadeldud, siis peaksite küll tunnistama, et see raske ja et see töö asjata on nii keeruliseks tehtud. (Chr. Kaarna, tões: Meil omal registreerija rühmas.) See on tehtud väga keeruliseks ja raskeks. Inimesed, kes teistsuguse korraga kümned aastad olid harjunud, küsivad nüüd, miks on see nüüd nii keeruline. Siseministeriumi poolt tuli viimane ringkiri, kus nõuti, et perekonnaseisu raamatutes peab näha olema, kus ja millal lapse isa vanemad laulatatud. Vanasti, kus inimesed aastakümnete kaupa ühe koha peal elasid, kus neil liikumisvõimalust ei olnud, seal oli niisuguste teadete saamine kerge, kuid nüüd, kus inimesed ühest kohast teise rändavad, on see väga raske, ja seda saab ainult tunnistajate ütleliste põhjal tõendada. Kuid kuipaljud tunnistajad võivad vande all tõendada, kus kellegi vanemad laulatatud. Kui need teated saamata jäävad, siis tullaakse ja öeldakse, et ametnikud saboteerivad ja ei taha oma kohuseid täita. Ma tahaksin tähendada, et kui on üks amet raskeks tehtud, siis ei ole õige, kui võetakse üks osa ametnikke ja surutakse vastu seinale ning öeldakse, et nad ei taha oma kohust täita, et nad saboteerivad. Kes sedaviisi talitab, see tunneb oma nõrkust ja mitte jõudu ja ei ole kunagi küsinud. Meil on küll seadusi olnud, kus üks või teine küsimus lahtiseks jäänud, kuid kui seda leitakse, siis muudetakse seda. Nii oli kooliõpetajate palgaseadusega, see ei olnud veel maksma saanud, kui juba muudatused tehti. Kuid siin ei ole siseminister ühegi ettepanekuga esinenud, et üks või teine küsimus tuleks muuta. Kui seda kõike oleks tehtud, siis ei oleks neid vahekordi, mille juures meie praegu seisame.

Edasi on tarvitatud valitsuse liikme poolt õige kõvu ja julgeid sõnu, mida ükski valitsuse liige seni kiriku vastu ei ole tarvitanud. Seal heidetakse ette, et midagi ei taheta teha ja muud. Kuid sarnase käeliigutusega valitsuse poolt meie küll edasi sammuda ei saa. (Siseminister J. Hünerson: Teod tulevad ka!).

Kui ma tõesti üks süüdlane oleksin ja mind selles süüdistatakse ning kohtusse kaevatakse, siis võtaksin kõik need eeskirjad ja raamatud. (Siseminister J. Hünerson: Kõik need raamatud süüdistaksid Teid!) Võtaks ühe hea advokaadi, keda, ma praegu veel ei tea, ja ma läheksin kohtusse ning võidaksin kohtuprotsessi siseministri vastu hiilgavalt. Ja ma ütlesin ka seda, et valitsuse liige ei oleks pidanud etteheidet tegema terve korporatsiooni kohta, vaid seda oleks pidanud valitsuse liige ühel või teisel viisil lahendama. Niisugust käeliigutust kirik ei karda.

Härra Gustavson seletas omal ajal komisjonis, et haridusminister pidas Viljandi õpetajana oma kantseleis ühe kirja kuus kuud kinni. Mul oli hea meel, kui ma seda kuulsin, sest ma ei ole kunagi ühtki kirja kinni pidanud, ma küsisin seda ka oma kantseleist järele ja seal ei teata midagi sarnasest kinnipidamisest. Ma ei ole kunagi perekonnaseisu ametnik olnud. See kõik näitab, et pealetungiv vool on raskes seisukorras ja katsub sellest välja pääseda ning ei vali abinõusid. Härrad Riigikogu liikmed, kui iga kodanikul õigus on tulla ja rääkida omas asjus, siis on selleks õigus ka vaimulikkudel. Kõik see arusaamatus on tekkinud raskest vahekorras, mis on olemas. Kui härrad rahvasaadikud sisse astuksid ühte suurde kantseleisse, — mina ise ei ole perekonnaseisu ametnik, aga ma olen seda näinud, — kuhu tuleb 4—5 pruutpaari oma tunnistajatega, ja kui need inimesed 4—5 tundi peavad ootama. Tunnistajad on neil ühes, kellele tuleb võib olla tasugi maksta. Aga elu otsib teid ja leiab neid ka. Et mitte tunnistajatele poleks tarvis päevapalka maksta, siis võetakse autojuhid tunnistajateks. Vaadake, seda teed tarvitatakse. Kui last tullakse üles andma, siis küsitakse mehe käest: kas on laps nende vanemate laps? Mees ütleb, et kust mina seda tean. Kui oleksid algusest peale siseministeriumi ametnikud astunud kontakti inimestega, kes seda asja tunnevad, siis oleks palju sõimu ära jäänud, mis kõige selle asja peale on raisatud. Aga seda küsimust ei saa lihtsa käeliigutusega lahendada, ja niisugust vana organisatsiooni, nagu seda on kirik, ei saa anda kohtusse, vaid tuleks mõista ja tunda seda hingeelu, mis seal

valitseb, ja siis hinnataks ja otsustataks seda teisiti, kui seni on hinnatud ja otsustatud. Nii et praegune Vabariigi Valitsus, ma kordan, kui tugev, teguvõimas ja suur oma laias koalitsioonis, võib küll ka seda küsimust väga hästi lahendada, kui tarvis, esitada uue seaduse novelli.

Need olid lühidalt märkused, mis mul eelarve puhul olid teha.

Th. Pool (töer): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Käesoleva eelarve arutamisel on elavalt esile kerkinud üks küsimus, millist seni meil võrdlemisi vähe puudutatud on. See on nimelt meie agronoomilise abiandmise korraldamise küsimus. Nii eelarve-komisjonis kui ka Riigikogus on seda küsimust viimasel ajal mitmed kõnelejad käsitanud. Muu seas puudutas seda küsimust ka härra Tonkman. Ta asetask selle küsimuse niisugusele pinnale, et need, kes uut korraldust hakkavad looma, on meie põllumajandusele võhivõõrad. Härra Päts omakorda käsitas eelmisel koosolekul seda küsimust juriidiliselt ja soovitas omakorda maavalitsuste kätte anda vähemalt selles küsimuses ja ulatuses, missuguses ta üles on tõusnud.

Ma ei taha siinkohal põllutööministeeriumi kaitsta, kellele selle küsimuse korraldamise alal eriti ägedalt kallale tungitud. Selle jätan nende esindajate hooleks. Minu ülesanne on puudutada laiemalt neid põhimõtteid, mis sellega ühenduses on, sest tõepoolest elavus ja mõttevahetus, mis küsimuse vastu üles näidatud, näitab omakorda, et küsimus on seda väärt, et tema juures laiemalt peatuda.

Härra Tonkman'i seisukoht on selge, temale on kõik, kes kogupõllumeeste ringkondest ei tule, põllumeeste vaenlased, ja kui nad midagi kavatsevad või ette võtavad, siis on see põllumajanduse ja põllumajandusliikude organisatsioonide lõhkumine. (Vahelhüüe paremalt poolt: Imelik arusaamine asjast!) See on härra Tonkman'i arusaamine. (K. Tonkman, põl: Ma ei ole põllumeeste kogudest sõnagi lausunud, vaid kõnelesin põllumeeste keskseltsist.) See on Teie selge sihtjoon ja seda olete Teie avaldanud. (K. Tonkman, põl: Mis Teie sellest teate ja kõnelete, kuidas mina arusaan, rääkige oma arusaamisest, mis Teie minu arusaamisest räägite.) See sobib psühholoogilise käsitusega, et igas asutuses, kus ei ole põllumeeste kogud ainuüksi esindatud, on kõik sotsid ja põllumeeste õgijad. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Seda lugege „Kajast“ ja Teie kõnedest läheb see punase

joonena läbi. Selles mõttes on ka seda uut agronoomilist korraldust nii käsitatud, nagu oleks ta keskseltsi lõhkumine ja sellega ka põllumeeste vastu sihitud.

Küsimus iseenesest on aga palju laialisem ja puudutab põhjalikult meie agronoomilise abiandmise süsteemi, kui ka meetodeid üksikasjalikult.

Mis puutub kõigepealt keskseltsi hävitamisesse, siis juhiks minna teie tähelepanu faktilistele andmetele. Meil on endistel aastatel põllutööministeeriumi poolt esitatud keskseltsi summad olnud, võrreldes tänavuaastaga, alla 8 miljoni, mis keskseltsile läinud. Need summad on järk-järgult iga aasta tõusnud. (Põllutööminister O. Köster: Tänavu 5 miljonit rohkem kui mullu.) On märgata järjekindlat tõusu, ja mina ei saa aru, millega on põhjendatud jutud sihikindlast lõhkumisest või hävitamisest. (Vahelhüüded.) Küsimus ei seis selles. (K. Tonkman, põl: Võtke soovialalduse seisukohalt.) Mina ei saa kõigist korruga rääkida, ma räägin järjekorras. Küsimus seisab selles, kuidas olemasolevaid summasid, mis eelarves on, kõige otstarbekohasemalt ära kasutada ja sellekohast süsteemi luua.

Peab ütleva, et põllumajandusliku abiandmise alal on alaline areng olnud, ja see küsimus on järk-järgult teatavates suunades järjekindlalt arenenud. Võib olla, on härra Tonkman'ile ja härra Martinson'ile keskselts see Mekka ja Mediina, mida nemad kummardavad ja ... (Vahelhüüded.—K. Tonkman, põl: Salgaks küll, aga ei saa.) Minul ei ole teie moodi, kes teie ütlete, et põllumajanduse liitu ei ole keegi näinud ega temast midagi kuulnud. (K. Tonkman, põl: Ei ole öelnud.—Chr. Kaarna, tõi: Rohkem ütlesite, härra Tonkman, eelarve-komisjonis.—K. Tonkman, põl: Mitte täna.) Härra Tonkman'il ei ole see, mida ta eile rääkis, täna maksev, ja seda näeme vist ka tulevikus. Mina ei ole ialgi keskseltsi teeneid salanud, eriti enne sõda. (Hulgalsed vahelhüüded.—Vahelhüüde K. Tonkman'i, põl poolt.) Kahjuks ei ole tema iseseisvuse arenemisega neid ülesandeid, mis ta enne sõda täitis, enam suutnud täita. Härra Tonkman oli väga pahane, et kuidas juletakse põllumajanduse aastaraamatus konstateerida, et see nii on. Kuid see on fakt. Seemnevilja toimikond sai keskseltsist iseseisvaks seltsiks, ja samuti on karjatoimikond välja arenenud iseseisvateks seltsideks.

Võtame edasi kontrollasjanduse. See on jälle lahku läinud. Enne oli ta keskseltsi juures, nüüd on ta aga oma kontroll-liidu asutanud. Nii on see igal alal. Keskselts ei ole suutnud neid oma hulgas hoida, selle konstateerimist näeme ka põllumajanduse peavalitsuse aastaraamatust. Peab ütleva, et samadel põhjustel, et keskselts ei ole tahtnud teataval määral üksikuid ülesandeid oma peale võtta, sellepärast on tekkinud ka põllumajanduse liit. Ma tuletan meelde, et eelarve-komisjonis 5—6 aastat tagasi võeti teatud Riigikogu liikmete soovil vastu summa meie põllumajapidamiste organiseerimiseks, ja instruktorite ametisse seadmiseks ehitusenõuande korraldamise aladel, mis asunikkuudele väga tähtis. Põllutööministeerium määras selle summa keskseltsile, viimane aga ei teostanud seda ülesannet, lasi juhuse—seda tegevust oma kätte koondada—ära minna. Majapidamise organisatsiooni alal pandi ametisse kodumajanduse instruktorid, nende ülesannetest saadi nii aru, et ... (M. Martinson, põl: Mis Teie tagant järele maskeerite, nagu see teada poleks. Ega see Ameerikas pole sündinud.) Mis seal maskeerida on? Nähtavasti ei olnud Teie Riigikogus, ega tea Teie neid asju.

Nii on senisest keskkorraldusest tekkinud iseseisvad organisatsioonid, kelle kätte eri-ülesannete täitmine on koondunud. Toetuse alal on omakorda sarnane kord välja arenenud, et meil mitmele organisatsioonile ühel ja samal alal paralleelselt riigi summadest toetust ei anta. Meil on küll mitmed organisatsioonid paralleelselt töötanud, kuid riik on seda asja nii korraldanud, et toetusesummasid üksikutele majanduseorganisatsioonidele ühel alal ainult ühele organisatsioonile on antud. Nii on selles mõttes jäänud täielikult keskseltsi kätte toetus maaparanduse alal, kodumajanduse alal, taimakasvatuse alal, aiatöö alal. Ka teistel organisatsioonidel tegutsevad maaparanduse alal nõuandjad ja tehnikud. Neile ei ole toetust antud.

Teisest küljest on ehitusenõuannet algusest peale keskseltsile pakutud, ta ei oleseda vastu võtnud, ei ole tegutsenud sellel alal, see on asunikkuude liidu juurde, põllumajanduse liidu juurde koondunud. (Vahelhüüde paremalt poolt: Kust Teie võtate selle?) On loomulik, et riik teisele organisatsioonile samal alal toetust ei anna. Tean, et keskselts töötab ka sellel alal, kuid Riigikogu on asunud seisukohale, et siin paralleelselt ei tegutsetaks.

Härra Tonkman kurjustas väga karjakasvatuse instruktorite koondamise suhtes tõuselt-

side juurde. Peab ütleva, et see jälle selle-sama põhimõtte alusel sünnib, et karjakasvatust ühe organisatsiooni kaudu teostada. Meil olid varemalt tegutsemas sellel alal väga mitmel pool nõuandjad. Need olid keskseltsi ja maavalitsuste juures, aga tegelik elu näitas, et tekkis niisugune kaos, mis täiesti iseäralikke tagajärgi andis. Siin on mitmed härrad ja iseäranis härra Tonkman püüdnud näiteid tuua, kuidas üks tõuselts tuleb ja seletab, et tema poolt soovitatud tõug kõige parem on, kuna teine sedasama teise tõu kohta kõneleb. Ma ütlen, niisugused olud valitsesid meil aastaid tagasi, kus üks instruktor tuleb ja kiidab üht tõugu karja, teine teeb selle maha ja asetab teise tõu esikohale. Praegu, kus kogu karjakasvatuse nõuanne on koondatud ühe keskorganisatsiooni juurde, niisuguseid asju ette ei tule. On asutatud üks keskkoh, karjatõuarenduse komitee. See kõrvaldab kõik niisugused väärnähtused juba algusest peale. Kui tahetakse endist kaost jälle esile kutsuda, siis võib ka endise korra uuesti maksta panna.

Kuidas keskselts karjakasvatuse instruktorite tööd korraldab, sellest üks näide. Harju maavalitsus andis karjakasvatuse instruktori peale tarviliku summa. Mis keskselts sellega tegi? Keskselts tarvitas Harju maavalitsuse summasid ayrshiiri tõuseltsi sekretäri ametisse panemiseks, just risti vastu põhimõttele, milleks tahetakse keskseltsile see summa saada. Kuid see on nüüd nii öelda üks kõrvalise tähendusega küsimus, mis ma ette tõin ainult selleks, et näidata, et meil peaks teatud ühtlus nõuandes valitsema.

Suuremaid vaidlusi on esile toonud jaoskonna agronoomide võrgu teostamine. Siin lähevad arvamised väga lahku. Need vaidlused on teataval määral tervitatavad, sest nad aitavad seda küsimust, millele üldse ajakirjanduses ja mujal vähe tähelepanu pööratud ja mis niioelda omal käel arenenud, laiemalt selgitada. On loota, et meil seega ka paremat selgust ja ühtlust saavutatakse. Kuid millega leppida ei saa on see, et siin ühe ja sama rühma poolt väga mitmesugused vaated selles suhtes esile tuuakse. Kui eelarve alamkomisjonis jaoskonna agronoomide võrku ja seda instituuti põhjalikult käsitati, kui seletati ülesandeid, mis jaoskonna agronoomidel peaksid olema, siis oldi nõus, et niisugune instituut on täiesti tarvilik. (M. Martinson, põl: Andke aga raha, et iga kahe valla peale üks saab!) Ka härra Martinson seletas, et see on väga tarvilik instituut ja et keskselts on ka tahtnud seda teha aga pole suutnud. Umbes sama seletusega tuli ka härra Riigivanema juures nõupidamisel härra Jürman.

Ka tema väitis, et keskseltsil on ette nähtud see instituut, aga ei ole suudetud seda teostada. Nimelt olla taimekasvatuse ja põllutöö instruktorid selle võrgu personaalis. Selle peale tähendasin mina, et kui see nii on, kuidas siis seletada, et viis aastat on võimalik olnud seda teostada, et omavalitsustelt on õige suuri summasid antud keskseltsile, mis oleksid ulatunud kava täielikuks teostamiseks teatud maakonnas, siis ei ole meie selle kava esitamist näinud ega sellest midagi kuulnud. Kuid eelarve-komisjonis tõstis härra Tonkman üles küsimuse teiest vaatekohast, katsudes jaoskonna agronoomide korraldust naeruväärseks teha, need ei kõlbavat. See näitab, et praegu jaoskonna agronoomide instituudi mõttest ja ülesannetest täielikult aru ei saada. Kõige paremini tõendavad seda need väited, mis ette toodi kontrollliidu instruktoritega ühenduses.

See mõte, jaoskonna agronoomide võrku luua, tekkis mõni aeg tagasi ühenduses põllumajanduse liidu tegevusega põllumajapidamiste organisatsiooni alal nõuannet teostades. Selle tegevuse juures selgus, et senisel aparaadil on mitu puudust, mis hädapärast vajavad kõrvaldamist. Üks puudus on see, et meil instruktorite raioonid praegusel kujul on liiga suured. Nad, nii nagu teised nõuandjad, on maakondade ulatuses tegevuses. Selle tagajärjel puudub kohalikkude eriolude tundmine. Nõuandjad ei saa süveneda kõige paremal tahtmisel üksiku majapidamise iseäraldustesse. Selle tagajärg on see, et tehniline nõuanne võib küll hea olla, kuid nõuandja ei tunne, kui suures ulatuses ja mis määral üht või teist kava majapidamise korralduse alal teatud majapidamises läbi saab viia. Võtame näiteks kanakasvatuse instruktorite tegevuse. Nad on veendunud, et kanakasvatus on kasulik, nad oskavad tehniliselt head nõu anda, aga kui suures ulatuses see sobib teatud majapidamisele, selles asjas võib nõuanne nõrk olla. Jaoskonna agronoomide ülesannet nähti just sellest, et nendel oleks võimalik piirduda oma tegevuses väikeste raioonidega, mis neile võimaldab põhjalikult raiooni tunda. Nad suudaksid tungida üksiku majapidamise iseäraldustesse, ja oleksid seega teatud otsustavate kriteeriumideks, nimelt et eriteadlaste nõuanne vastaks oludele. Tagajärg oleks niisugune, et kõiki lihtsamaid tehnilisi küsimusi lahendaks jaoskonna agronoom ise. Ainult niisugustel juhtumistel, kui jaoskonna agronoom valmis ei saa teatud ülesannetega, kutsub ta teisi tehnilisi nõuandjaid, eriteadlasi omale abiks.

Eelmisele lisaks oleks jaoskonna agronoomi ülesanne veel kohapeal ühistegeliku tegevuse

elustamine ja põllumajanduslikkude ühingute elustamine põllumeeste hulgas. Neil puuduvad praegu kohalikud jõud, neil puuduvad asjatundjad sekretärid, kes selle asja eesotsas oleksid, ja ühingute tegevust elustaksid. Selles mõttes oleks jaoskonna agronoom tarvilik, et ta kohapeal agronoomilise abi andmist aitaks korraldada ja juhtida. Selles mõttes oleksid need etteheited, mis rkl. Tonkman tegi karjakasvatuse instruktorite, kui ka kontrollinstruktorite suhtes, põhjendamatud. (K. Päts, põl: Kas Teie, härra Pool, tõesti leiате, et selles mingisugune süsteem on, mis Teie kõnelete?) Selle üle võib ju vaielda. Vast ehk Teie tulete ja teete selgeks, et see otstarbetu on. (K. Päts, põl: See on algusest pealt puder.) Härra Päts, Teie võite küll mõnes teises asjas asjatundja olla, kuid siin ei maksaks Teil nii iseteadev olla. (K. Päts, põl: Loogilises mõtlemises peab igaüks kodus olema.) Vast ehk seletate, milles see ei seisa. (K. Päts, põl: Siin ei saa selget joont teha, sest see on algusest saadik üks puder olnud.)

Suuremat vaidlust on tekitanud küsimus, kelle juurde panna jaoskonna agronoomid tööle. Jaoskonna agronoomi instituudi ellukutsumise algatajaks oli põllumajanduslik liit. On loomulik, et see asutus väljatöötatud kava ja selle edasiarengu nimetatud agronoomilise abiandmise süsteemi alal oleks ka teostanud. On loomulik, et seda härra Pätsi kätte teostada ei anta, kes loeb, et see vastuvõetav ei ole. (K. Päts, põl: Kui ta vildak on, siis ei ole see sugugi loogiline.) Ma leian, et see on loogiline, kui see teatud süsteemi teostab, kes selle loonud, mitte aga sellele ei anna, kes seda ei poolda, sest siis võiks tõesti puder välja tulla. (K. Tonkman, põl: Teie jaoskonna agronoom on seesama, mis põllumajanduse inspektorid.) Ühe karjakasvatuse instruktori olete pannud Põltsamaale ja loete nüüd jaoskonna agronoomideks. (K. Tonkman, põl: Selleks ei jätkunud raha, et neid ametisse seada.) Keskseltsil oli igas maakonnas 2 instruktorit. Teil oli karjakasvatuse instruktor ja saite, kui ma ei eksi, Harju maavalitsuselt suured summad, umbes 800.000 mrk. aastas, millise summaga oleksite võinud mitu jaoskonnavõrku ellu kutsuda. (K. Tonkman, põl: Teie saite needsamad summad.) Nüüd hakkab alles põllumajanduslik liit saama, aga seni ei ole ta neid saanud. (M. Martinson, põl: Miks siis Teie ei küsinud? Siis küsige Teie ja teostage seda!) Kus on need kavad, mida teie olete teostanud? Õelge üks maavalitsus, kus oleksite niisuguste kavadega esinenud. (Sagedased va-

helhüüded paremalt poolt.) Praegu on küsimused põllumajanduslikus liidus välja töötatud ja esitatud maavalitsustele ja Riigikogule, aga teie ütlete, et need kuskile ei kõlba ja ütlete, et sellest puder välja tuleb. Teil enestel ei ole ühtki kindlat seisukohta, siis vähemalt ei maksaks teistele ette heita, et neil seisukohti ei ole. (M. Martinson, põl: See on vale, härra Pool, kunas Teie esitasite Riigikogule, alles põllutöoministeeriumi nõudmise peale!)

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Martinson, ma kutsun Teid korrale.

Th. Pool (töer): Kavad on välja töötatud ja esitatud... (Chr. Kaarna, töer M. Martinson'ile, põl: Mis Teie lõugate, ega Teil üksi kõva hää ei ole. — A. Schulbach, töer: See härra on ennegi välja visatud Riigikogust.)

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Kaarna ja rkl. Schulbach, ma kutsun Teid korrale.

Th. Pool (töer): Nende vahelhüüete peale võin ma niipalju öelda, et ega ainult kõva häälega väiteid ümber ei lükata. (Chr. Kaarna, töer: Nad mõtlevad, et nad üksi karjuda oskavad. Ühel on puder, teine karjub: vale!) Vaidluseküsimused tekkisid selle ümber... (J. Laidoner, põl: Riigikogus ei ole seda olnud.) See esitati eelarve-komisjonis. (J. Laidoner, põl: Siis õelge seda! B. Oja, töer: Eelarve-komisjon on ka Riigikogus, ega ta mujal ei ole! — J. Laidoner, põl: See ei olnud detailides esitatud!) Kui nüüd sellest seisukohast välja minna, et ainult see on esitatud, mis detailides eelarves leiti, siis ei saa üldse midagi esitatuks lugeda. (Vahelhüüded. B. Oja, töer: Üksikasjalised andmed ei ole kunagi esitatud Riigikogule, vaid komisjonis.)

Juhataja **K. Einbund**: Palun kõnelejat mitte segada.

Th. Pool (töer): Pea vaidluseküsimus seisis järelkult eelarve-komisjonis mitte selle kava ümber, mille härra Päts pudruks nimetas, see aktsepteeriti ka põllumeeste kogude poolt. Küsimus seisis selles, kes seda teostama peab, kas see asutus, kes ta välja töötas, ja kas nende sihtidega, nagu ta välja töötatud, või antakse ta mõne teise asutuse kätte.

Ühelt poolt avaldati arvamist, et see tuleks põllutöoministeeriumi kätte anda. Keskseltsi

toetajate poolt aga öeldi, et see tuleks keskseitsi kätte anda, kuna nad pole raha saanud, ja nüüd kuuldes, et teised saavad, siis võiks selle raha neile anda.

Riigikogul tuleb otsustada, kas teostatakse see kava ja kuidas seda teostada.

Siin on härra Pätsi poolt ette heidetud, et see büroo, mis sooviavalduses vastu võetud, on juriidiliselt vähe põhjendatud, ja et tal on puudusi. Ma küsin, kes selle büroo kava on esitanud. Härra Jürman oli esimene, kes selle esitas Riigivanema juures. Kas tahate ka selle tagasi tõrjuda. (J. Soots, põl: See algatati teisel kujul.) Mina juhtisin siis kohe tähelepanu sellele, et selle teostamine on tehniliste raskustega seotud, ja et jaoskonna agronoomide instituudi ellukutsumine palju lihtsam on, kui ta sel kujul vastu võetakse, nagu esialgu oli kavatsatud. Kuid Riigikogu on teisiti otsustanud. Mina loodan, et arvatavasti... (O. Liigand, rhv: Härra Pool, ega Teie büroo mõtet ei ole algatanud?) Mina ütlesin, et härra Jürman tegi esimesena ettepaneku, niisugust bürood algatada. Mina juhtisin tähelepanu sellele, et see on teatud tehniliste raskustega seotud. Aga ma usun, et neist raskustest üle saadakse, ilma et see büroo tarvitseks bürookraatlikuks muutuda. Kui põllumajanduse huvid esirinnas on, siis on ka selle büroo juures võimalik agronoomilise abiandmise korraldamist otstarbekohaselt läbi viia ja tagajärgi saada. Aga muidugi, kui teist sihti taotletakse, siis selle juures vaid kõrvalised võimupüüed ja muu mööduandev on, siis on küsitav, kas sellest midagi välja tuleb.

M. Martinson (põl) (fakt. mär.): Härra Pool tähendas oma kõnes, et on esitatud põllumajanduse liidu poolt kava, mille järgi tulevat agronoomilist abiandmist teostama hakata. Mina oma vahelhüüdes tähendasin, et sarnast kava esitatud ei ole, küll aga võis härra põllutöoministriist niiviisi aru saada, et selle kava järgi on eelarve kokku seatud. See kava ei ole kunagi ei eelarve-, ei alamkomisjonis ega ka Riigikogus teatavaks tehtud, vaid see kava toodi alles siis, kui seda eelarve-komisjonis nõudma hakati. Siis tõi üks põllutöoministeeriumi ametnik kava, mis kandis asunikkude, riigirentnikkude ja väikepõllupidajate koonduse pealkirja. Aga et seda kava oleks kunagi esitatud, see tõele ei vasta. Ja kui härra Pool tahab seda veel tõendama hakata, siis on see, noh, ma ei tea, kuidas seda öelda,... Kui härra Pool tähendas, et põllumehed on esitanud seisukoha...

Juhataja K. Einbund: Palun faktilise märkuse piiridesse jääda.

M. Martinson (põl): Faktina tahtsin tähendada, et büroo sarnasena, nagu ta sooviavalduses väljendatud, kaugeltki meie poolt ei ole pooldamist leidnud. Põllumehed on alati selle poolt olnud, et büroo valitaks pariteetlikul alusel.

Aruandja **J. Laidoner** (fakt. mär.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! On üks vahejuhtumine tekkinud. Pean tunnistama, ma jälgisin väga täpselt selle küsimuse käiku eelarve-komisjonis ja ei võtnud isiklikult osa. Eelarve on esitatud ühes materjaliga, nende materjalide keskel seda kava Riigikogusse toodud ei ole. Eelarve-komisjonis vaieldi esimesel päeval ka ilma kavata, ja ma küsisin, kas see kava on olemas või mitte, mulle vastati — ei olevat. Ma küsisin seda alamkomisjoni liikmetelt. Järelikult ka neil ei olnud. Teisel päeval toodi kava eelarve-komisjoni. Riigikogus seda ei ole olnud. Ja eelarve-komisjoni, kordan veel kord, toodi see kava teisel päeval, esimesel päeval kava ei olnud. Kas ta oli sel ajal põllutöoministeeriumis, ma seda ei tea, kuid Riigikogus ja eelarve-komisjonis seda siis veel ei olnud. (L. Johanson, stp: Kas ta toodi aktina või anti niisamuti kätte?) Anti kätte niisamuti, väike leheke.

Th. Pool (töer) (fakt. mär.): Faktilise märkusena härra Martinson'i seletusele tähendan, et põllumajanduse liidu poolt olid need kavad põllutöoministeeriumi saadetud. Eelarve materjalidesse olid vastavalt sellele üles võetud maa- ja jaoskondade agronoomide krediit ja alamkomisjonis kanti see ette põllumajanduse liidu sekretäri poolt kõigile alamkomisjoni liikmetele teatavaks tehes neid üksikasju. Sellepärast oli kõigil alamkomisjoni liikmetel jaoskonna agronoomide korralduse kava teada. (K. Tonkman, põl: Ei olnud.) Teie ei olnud alamkomisjonis, kuidas võite teada. Ma kinnitan, et alamkomisjonis põllumajanduse liidu sekretär kandis selle ette. (K. Päts, põl: Sisuliselt ei ole see sugugi tähtis.) Et need kavad eelarve-komisjonile kättesaadavaks tehti, seda avaldas aruandja kindral Laidoner. See on ka tõsi, et kaaskirja kaasas ei olnud. (Aruandja J. Laidoner: Seda ei olnud ka siin aktis.) Eelarve-komisjonis avaldati sellekohane soov ja põllutöoministeeriumilt anti see kätte, muidugi ilma kaaskirjata. Nii et eelarve-komisjonil liikmetele oli see teada, kes seda teada soovis.

A. Usai (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Eelarve puhul on tsiteeritud üht Prantsuse finantsteadlast, kes öelnud, et heast politikast oleneb riigi hea rahaline seisukord. Senistest vaidlustest on näha, et Eesti vabariigi sisepolitika on sarnane, mis veel palju soovida jätab. Iseäralist tähelepanu väärrib Vabariigi Valitsuse politika piirimail. On kindel, et valitsuse politika määramine piirimail on raskem kui sisemaal, sest piirimail on tegemist erilise rahvamajandusliku, kultuurilise ja rahvusliku seisukorraga. Ent seda vastutuslikum on valitsusepolitika piirimail. Kahjuks ei ole Vabariigi Valitsus sellele küsimusele tarvilikku tähelepanu kinkinud.

Üheks valusamaks küsimuseks piirimail on kalurite majanduslik seisukord. See küsimus ei ole uus, vaid püsib Eesti vabariigi rajamisest peale, õigemini sellest momendist, kui piir tõmmati Eesti vabariigi ja Nõukogude Vene vahele. Kalurite majanduslik seisukord oleneb eriti tindikala turust. Siseturg tindikala tarvis Eestis on äärmiselt piiratud, kuna välisturg seni juhuslik on olnud, ja kalurite majanduslik seisukord on sellepärast ka äärmiselt kõikuv. Ei saa kalurite seisukorda õitsele viia, kui nad ei suuda realiseerida püüki. Sellest tuleb teha terve rida järeldusi.

Sagedasti nälgib kalur oma perekonnaga, hävinevad kalapüügi riistad, võrgud, lootsikud j.n.e.

Enne sõda oli tindinoote Kulje valla piirkonnas üle 20, nüüd mitte üle 3. Puuduvad hobused püügiriistade vedamiseks, nende aset täidavad sageli inimesed. Tööleidmise võimalused on juhuslikud väljaspool Petserimaa piire, ja nii kiratsevad kalurid, üle 10.000 inimese, suures viletsuses. Mis on tehtud kalurite seisukorra parandamiseks seni? Peaaegu mitte midagi. Eelmise valitsuse deklaratsioon isesis omalajal eripunktina tindikalale turu leidmine, kuid selle peale vaatamata, et see valitsus — Jaan Teemandi valitsus — kaua püsis, ei suudetud tindikalale turu leidmiseks midagi korda saata. „Keskkala“ algatusel, kes nüüd hingusele läinud, on üksikuid lepinguid sõlmitud Poola ja Nõukogude Venega kalaturu asjus, kuid juhuslik ja ajutine kalatürg ei ole suutnud kuidagi kalurite majanduslikku seisukorda parandada. Praeguse valitsuse deklaratsioon ei sisalda Pihkva ja peipsiäärsete kalurite suhtes mingit tegevusekava, ja nähtavasti ei mõtle praegune valitsus kalurite viletsa seisukorra parandamiseks midagi ette võtta.

Ometi on üldõiguslikust ja riiklikust seisukohast täiesti lubamata, et suur liik koda-

nikke Eesti vabariigis äärmist puudust ja viletsust krooniliselt kannatab. Sarnane seisukord on lubamatu, sest ta hävitab kalurite usku Eesti vabariigi õiguslikku seisukorda ja loob soodsat tasapinda Eesti vabariigi vastasele kihutusetööle. Praegusel valitsusel tuleks tõsiselt asuda Pihkva ja peipsiäärsete kalurite seisukorra lahendamisele, mis tõesti väljakannatamatu. Tuleks tähelepanu juhtida ka põlluharijate seisukorrale Petserimaal ja Narvatagustes valdades. Nimelt kõnelen ma kodanikkude laenusaaamise võimalustest. Nagu teada, on Petserimaal ja Narvatagustes valdades kinnistuseosakondade sisseseadmine viibinud, mille tõttu ei ole võimalik kodanikkudel laenu saada maaparanduseks Eesti maapangast. Ometi vajavad kodanikud piirimail tõsiselt laenu. Petseri maavalitsuse juures on asutatud kultuuritehnika büroo, kes valmistab projekte maa ja soode kuivatamise alal, kuid neid projekte ei saa kasutada põhjusel, et laenu puudub. Ometi saavad sisemaal kõik teised põlluharijad laenu, muu seas saavad laenu ka asunikud. See küsimus tuleks lahendada kas erilise seaduseelnõu teel või Eesti maapanga põhikirja paranduste näol, et Petserimaa põlluharijatele võimaldada tarvilikku krediiti. Väga pikale veniks aeg laenu saamises, kuni kinnistuseosakonnad oma töö jõuavad korda saata, see töö võib vähemalt viis aastat kesta.

Veel tahan tähelepanu juhtida politsei-aparaadi tegevusele Petserimaal. Siin on varem kõneldud nendest puudustest, mis politsei tegevuses ette tulnud. Kasutades rahva madalat hariduslikku tasapinda ja võimetust oma huvide eest seista, talitab politsei Petserimaal sagedasti ebakorrektselt. Selle kohta olen ka varemalt andmeid ette toonud. Seisukord ei taha paraneda, korduvad uued nähtused sel alal, kuna vanad asjad nähtavasti seisavad ja nende lahendamiseks ei ole midagi ette võetud. (Siseminister J. Hünerson: On küll! Kohus töötab ja uued mehed on sinna saadetud!) Võib olla, on need uued mehed paigutatud sinna viimastel päevadel. Praegu istuvad seal Vassil ja Mooses... (K. Päts, põl: Need Moosesed on meil igavaks läinud!) Teile, härra Päts, on nad küll igavaks läinud, aga Petseri kodanikkudele on need valusad küsimused. (K. Päts, põl: Teie seltsimehed ei kuula ka enam.) Ma ei kõnele seltsimeestele, ma kõnelen Riigikogu liikmetele, sest nende puuduste peale olen ma kohustatud tähelepanu juhtima. Kui ei taheta kuulata, siis ei saa ma sinna midagi parata. (K. Päts, põl: Noh, ega neid Riigikogu ikka otsustada ei saa!) Kõige kurvem kõigest neist nähtustest on asja-

olu, et härra siseminister ei ole pidanud tarvilikuks tähelepanu juhtida neile väärnähtustele. Vastupidi — härra siseminister on võtnud oma kõrge kaitse alla politsei ebaõige tegevuse. (Siseminister J. Hünerson: Seda on tarvis tõendada, siis võib niiviisi kõnelda.) Silmapilk ma tõendan seda. Kui ma omal ajal kõnelesin politseikomissari Vassili, samuti ka konstaabel Öunapi tegevusest, tähendas härra siseminister vastulauses, et need kõik on väga korrallikud politseiametnikud, kelle vastu on organiseerunud terve ümbruskond, omavalitsused ja muu seas ka Riigikogu liikmed. Rkl. Usai on kasutanud oma sõnaõigust selleks, et valeandmeid ette tuua ja neid ametnikke kompromiteerida. Ma olen kindel, et Teie võite kõike seda leida stenogrammidest, härra siseminister. See oli Teie poolt öeldud. Aga ometi on juurdlused kindlaks teinud, et see, mida siin kõnelesin, tõele täiesti vastab. Ei ole pahe see, et üksikud ametnikud seadusvastaselt talitavad, vaid pahe on see, et kõrgem valitsusevõim ei reageeri vastavalt nendele... (Siseminister J. Hünerson: Kõik on kohtu alla antud.) Siis ei saa ma aru, härra minister, Teie seletustest Riigikogu kõnetoolilt. (Siseminister J. Hünerson: Seletasin, et on kohtu alla antud.) Aga Teie poolt oli ette toodud, et nende ametnikkude vastu organiseerub ümbruskond ja Riigikogu liikmed, ja sellepärast leian ma tarvilikuks konstateerida, et sarnane avaldus ei vastanud tollekordsetele oludele. (Siseminister J. Hünerson: Ega siis ümbruskond ja Riigikogu liikmed inglid ei ole.) Keegi ei taha neid ingliteks tembeldada, selleks ei ole vajadust, oleks tarvis vaid inimesed olla, mitte rohkem.

Edasi pean ma Riigikogu ja valitsuse tähelepanu juhtima aktsiisivalitsuse ebaõigele tegevusele Petserimaal. Joomine on Petserimaal väga suur, rohkem kui 70 miljoni eest on joodud piiritust ja viina viimasel aastal. Omavalitsused on juba viimasel ajal hakanud aru saama joomise kahjust ja võitlusesse astunud selle pahega; nimelt on piirama hakatud restoranide ja õllepoodide avamist. (Haridusminister A. Mõttus: Aga karskusetegelased liiguvad ka seal.) Kuid selle vastu on aktsiisivalitsus hakanud neid lubasid välja andma. (Siseminister J. Hünerson: Omavalitsusel on õigus ära võtta. Hääletamisega. — L. Johanson, stp: Kui jutt on Petserimaast, kus inimesed pea-aegu nälgivad, siis parempoolsed puuduvad. See tuleb ka stenogrammi. Töörakond puudub täielikult. Petserimaa peale vilistatakse.) See võtaks

väga suurt vaeva, et üldist rahvahääletamist läbi viia, oleks otstarbekohasem, et aktsiisivalitsus, arvesse võttes suurt joomist, tegutseks riiklikust seisukohast otstarbekohasemalt Petserimaal ja ei annaks restoranide ja õllepoodide avamiseks lubasid. Edasi on ebaõigelt tegutsenud Petserimaal sõjaministeerium laskeplatsi tarvis võorandatud maade suhtes. Oli loodud vastav komisjon selle maa hindamiseks. Komisjon lõpetas oma töö, hindas maa 10. kõite I jao vastavate paragrahvide nõuete kohaselt ja esitas need aktid sõjaministeeriumile. Sõjaministeerium ei protesteerinud paljudel juhtumistel, vist 25 akti kohta, ja lasi tähtaja mööda, kuid raha ei maksnud. Praegu valdab neid maid sõjaministeerium. (Siseminister J. Hünerson: Ega ta kõiki ei valda.) 3.701 ha terves ulatuses. Tasu on saadud ainult 6 miljoni marga ulatuses, kuna terve maa-ala on hinnatud 44 miljoni marga peale. (K. Päts, põl: Kas see on mustamulla maa?) Maa on mitmet sorti: põllu-, liiva- ja soomaad. Suurem osa maad on küll kõlbmatu, kuid kodanikkude tarvis on sellel maal suur tähtsus: nimelt kasutatakse seda karjamaaks, põletispuu saamiseks, samuti korjatakse sealt marju j.n.e. Igatahes ei saa lugeda, et see maa-ala terava maapuuduse juures Petserimaal tähtsusetu oleks. Sõjaministeerium ei maksa seaduse korras talupidajatele maahinda välja, vaid venitab asja. Küsimus on praegu Riigikohtus arutada. Kui niiviisi asi edasi kestab, siis kujuneb seisukord sarnaseks, et kodanikkudele maksetakse raha väikeste osade viisi, ütleme 5.000 marga kaupa. Niisugune maksmisviis ei ole riiklikust ega rahvamajanduslikust seisukohast otstarbekohane. Inimesed saavad paarituhanda marga kaupa raha, kulutavad selle ära ja ei suuda ekvivalendina midagi muretseda, et majanduslikku seisukorda parandada; nad joovad raha osade kaupa saades ära. (Siseminister J. Hünerson: Joovad väiksel ja suurel viisil. Aga ikka joovad ära!) Kuid siiski, kui nad korraga raha kätte saaksid, oleks põhjust arvata, et nad saadud raha eest oma majapidamist parandaksid või mõne maatüki juurde ostaksid. On arusaamata, miks tegutseb niiviisi sõjaministeerium, ja ei taha rahva õiguslikke nõudeid rahuldada. (K. Päts, põl: Teie ju ise ütlesite, et asi Riigikohtus on.) Riigikohtus võidetakse aega. Kas on soovitatav riigi seisukohast niisugune teguviis kehvade maaomanikkude vastu. Igatahes niisugune teguviis äratub rahulolematust ja täiesti põhjendatud rahulolematust Petseri kodanikkude keskel. Nii näeme, et Petserimaa suhtes valitseb eriline kord ja vist sellepärast, et sealsed kodanikud ei suuda oma

õigusi küllalt energiliselt kaitsta. Seni ei ole endised valitsused ja ka praegune valitsus midagi suuremat korda saatnud piirimaade suhtes. Oli kavatsus maaüleva instituuti Petserimaal luua, kuid vaevalt oleks ka see asutus suutnud rahva heaks käekäiguks midagi korda saata. Petserimaa vajab häid ametnikke ja rahvahuvide õiglast rahuldamist.

Juhataja **K. Einbund**: Rkl. Johanson'ilt on ettepanek, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 21.50 min.

Algkirjale alla kirjutatud:

Riigikogu esimees **K. Einbund**.

Abisekretär **J. Piiskar**.

